

COM TENÍEM GANA, ENS HO MENJÀ VEM TOT...

Fam, misèria i estraperlo. Un estudi de les estratègies de supervivència
al Poblenou de postguerra (1939-1952)

Treball de recerca
Autores: Carlota del Campo Gómez i
Anna Forçada Esteve
Dirigit per: Montse Alay Suárez
Segon de Batxillerat
Institut Salvador Espriu
Curs 2018-2019

“Els beneficiaris de l’estraperlo van ser, com era inevitable, la gent més propera al règim, i els vençuts, els qui en patiren les conseqüències”

Paul Preston

“També vaig aprendre com ells i com tants altres van fer-se adults de cop, entre tant dolor. I com, en el seu dia a dia, buscar quelcom per menjar se sumava als seus jocs d’infants. (...) D’un dia a dia on poder omplir el pap esdevenia una —autèntica i tràgica— aventura ”

Laura de Andrés Creus

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ

1. Justificació.	7
2. Objectius i hipòtesis.	8
3. Metodologia.	9
3.1. Un diàleg entre la Història i la Memòria històrica.	9
3.2. La tècnica de les entrevistes.	10
4. Agraïments.	11

PART I. MARC TEÒRIC: LA POSTGUERRA AL POBLENOU

1. Conseqüències demogràfiques, socials i polítiques de la Guerra Civil espanyola.	14
2. La repressió contra els vençuts.	15
3. La fam com a estratègia de control de la població.	16
4. El Poblenou de postguerra.	20
4.1. Un desafortunat moment per a la classe obrera.	21
4.2. Activitats polítiques i sindicals (en la clandestinitat).	22
4.3. Una setmana de disbauxa.	23
4.4. Un mal moment per a la llibertat d'expressió.	24
4.5. La deficiència fabril i la davallada econòmica.	24
4.6. L'Església recupera el seu paper al barri.	26
4.7. Les modificacions urbanes.	27
4.8. Una època fosca per a l'educació.	29

PART II. FAM, ESTRAPERLO I ESTRATÈGIES DE SUPERVIVÈNCIA AL POBLENOU.

5.	El racionament.	
5.1.	Una eina més de control de la població.	31
5.2.	Les cartilles.	34
5.3.	“Trampes amb les cartilles”.	36
5.4.	Què es menjava?	37
5.5.	La Vanguardia, la carta del gran restaurant estatal.	39
5.6.	Dies “extraordinaris”.	40
6.	El mercat negre i l’estraperlo.	40
6.1.	A la recerca de “gènere”.	41
6.2.	“El tren de l’estraperlo”.	42
6.3.	On es feia l’estraperlo?	43
6.4.	La fi del mercat negre.	45
6.5.	Altres estratègies de supervivència.	46
6.6.	Conseqüències: dures condicions vitals i alimentàries.	47
6.7.	Conservació dels aliments.	48
6.8.	Millores a mitjans de segle.	49
	CONCLUSIONS	51

ANNEXOS

Annex 1: Fitxes biogràfiques de les persones entrevistades i fitxes tècniques dels enregistraments.	56
Annex 2: Guió de les entrevistes per a la recollida de fonts orals.	62
Annex 3: Transcripcions dels testimonis orals.	
Núria Ventura Ferrer i Maria Rosa Ventura Ferrer.	66
Josep Dacruz Casadevall.	69
Mercè Gelis Rebarter.	71
Milagros Peña Villanueva.	78
Annex 4: Transcripció de l'entrevista de Noberto Sinatra.	82
Annex 5: Transcripció de l'entrevista de Jordi Fossas.	87

BIBLIOGRAFIA I ALTRES FONTS	93
------------------------------------	-----------

INTRODUCCIÓ

Rambla, 1950. (AHP)

1. Justificació.

El Poblenou és un barri on cada cantonada, cada carrer i cada plaça desprenen història. Nosaltres hi vivim i ens hi sentim molt arrelades, per aquest motiu tenim el desig d'endinsar-nos-hi i arribar a conèixer molt més del que sabem ara sobre el seu passat recent. Teníem clar que volíem iniciar la recerca d'un període històric rellevant i que, al mateix temps, ens permetés aconseguir la informació de testimonis orals; donar protagonisme a la memòria històrica era clau per a nosaltres. Tot i que ens atreia el període de Guerra Civil espanyola, finalment vam optar per la postguerra. L'estudi d'aquest període, més recent, ens permetria comptar amb la participació d'avis i àvies que poguessin relatar, en primera persona, les vivències, les experiències i, desgraciadament, les penúries viscudes entre el 1939 i el 1952.

Encara i així no havíem acabat de perfilar el tema. Idees com el protagonisme de les dones en les estratègies de subsistència o la repressió patida en un barri eminentment obrer — on l'anarquisme, el republicanisme i l'associacionisme en general havien tingut una forta arrelada— ens atreia. Del ben segur volíem parlar sobre la repressió, però calia delimitar encara més l'objecte d'estudi. Després de donar-hi voltes amb la tutora del nostre treball de recerca i de revisar la informació existent sobre la postguerra al Poblenou ens vam arribar a fixar en un tipus de violència ben diferent: la fam. Encara que molts cops no és te'n compte i es menysprea la seva importància, la manca d'aliments es va convertir, involuntàriament o de manera volguda, en un instrument potent de control de la població. A més, va desencadenar un seguit d'activitats, sovint il·legals, que tenien com a finalitat sobreviure. En el cas del nostre barri, a més, es dona la circumstància que ben poca cosa s'ha escrit sobre el tema.

És així com finalment vam decidir l'objecte del nostre estudi i que recull el subtítol del nostre treball: "Fam, misèria i l'estraperlo al Poblenou". I pel títol vam escollir unes impactants paraules recollides d'uns testimonis, les germanes Ventura: «com teníem gana ens ho menjàvem tot».

2. Objectius i hipòtesis de treball.

Objectius:

- Aprofundir en el coneixement de la postguerra al Poblenou.
- Demostrar com la fam va esdevenir una estratègia més de repressió i de control de la població.
- Conèixer les estratègies de supervivència que varen haver de desenvolupar les poblenovines i els poblenovins per tal d'accedir als aliments.
- Valorar el paper de les dones en relació a la supervivència de les unitats familiars.
- Donar a conèixer el passat històric del nostre barri, el Poblenou, mitjançant fonts orals, fotogràfiques i d'altres tipus.
- No permetre que les històries que amaguen els nostres veïns i veïnes caiguin en l'oblit.
- Diferenciar Història de Memòria històrica.

Hipòtesis de treball:

- Durant la postguerra moltes van ser les represàlies que varen exercir els vencedors sobre els vençuts. La fam va acabar sent, voluntàriament o involuntària, un eficaç mètode de repressió i en una estratègia més de control de la població.

- Les veïnes i els veïns varen haver de desplegar un seguit d'estratègies de supervivències, impensables en un període de pau i de benestar material: ajuda mútua, robatori, estraperlo i recurs a la beneficència.
- Dones i els infants van tenir un protagonisme important en l'obtenció d'aliments al marge dels circuits legals.
- De tot plegat se n'ha parlat poc perquè es tracta d'un tema dolorós i vergonyant. En alguns casos, el sentiment de formar part “dels vençuts” ha pogut potenciar aquesta voluntat de silenci.

3. Metodologia.

Aquesta investigació està fonamentada en la recerca i obtenció de testimonis orals de persones que van viure el període de postguerra al Poblenou. La informació obtinguda, sistematitzada i contrastada amb la procedent de la recerca bibliogràfica prèvia, així com de fotografies i d'altres fonts, constitueixen el gruix del treball presentat. Durant tot el procés el contacte amb entitats del barri —l'Arxiu Històric del Poblenou, el Centre d'Estudis de Sant Martí de Provençals, l'Ateneu la Flor de Maig, l'Associació de veïns i veïnes del Poblenou, la Residència i centre de dia Jaume Batlle i el projecte Memòria Activa dirigit pel Noberto Sinatra—, ha estat determinant.

3.1. Un diàleg entre la Història i la Memòria històrica.

Hem volgut promoure un diàleg entre Història i Memòria històrica. Així, hem intentat reconstruir un petit fragment de la Història del Poblenou contrastant tota mena de fonts, primàries¹ i secundàries². Però sobretot hem volgut escoltar les persones que van viure

---

¹ Les fonts primàries o directes procedeixen de l'època que s'està investigant. Són testimonis de primera mà contemporanis als fets: lleis, tractats, memòries, censos de població, articles de premsa, imatges, objectes de la vida quotidiana, etc.

determinades realitats, malgrat que el seu record sigui boirós o que les emocions patides o simplement el pas del temps el pugui haver enterbolit. Estem convençudes que escoltant cada testimoni contribuïm a la reconstrucció Memòria històrica i al reconeixement d'aquelles persones que van patir les conseqüències —i la fam ho va ser— de la Guerra Civil espanyola.

3.2. La tècnica de les entrevistes.

A l'hora de desenvolupar les entrevistes vam dur a terme un procés idèntic per a tots els testimonis. Primer vam redactar un seguit de preguntes que ens van servir com a coixí en el moment de les entrevistes ³. Més tard van organitzar una primera trobada amb les àvies i l'avi de la Residència Jaume Batlle, per tal de fer una pressa de contacte abans de fer les entrevistes individuals. El nostre objectiu amb aquesta primera cita era facilitar la reminiscència d'una forma col·lectiva mitjançant l'exposició de fotografies de l'època i crear un ambient de conversa més acollidor. Després d'aquest primer contacte vam començar amb les entrevistes individuals, on vam tractar els temes relacionats amb la fam, la misèria i l'estraperlo, al barri, amb més profunditat. Després d'entrevistar a tots els testimonis, vam posar-nos mans a l'obra amb les transcripcions, però abans vam haver d'informar-nos del seguit de normes que s'han de seguir a l'hora de fer aquesta feina, per realitzar-la de la forma més adequada possible⁴. A continuació, vam realitzar el guió del documental seleccionant els fragments més rellevants dels enregistraments. Finalment vam fer l'edició del nostre producte final.

---

2 Les fonts secundàries, indirectes o historiogràfiques han estat elaborades amb posterioritat al període que s'està estudiant i són obra dels historiadors. Fonamentalment són els llibres de text, els manuals, els estudis científics i articles de revistes especialitzades. També són fonts secundàries els gràfics i els mapes temàtics realitzats amb dades primàries.

3 Vegeu l'annex 2.

4 Vegeu la cita a peu de pàgina a l'Annex 3. Conté algunes de les normes aplicades.

Tant a la redacció del treball de recerca com en la realització del documental, hem tingut en compte tota la informació obtinguda de les diverses fonts (orals, historiogràfiques, fotografies, etc.), combinant la subjectivitat de cada testimoni amb la història contrastada i exposada en el marc teòric.

4. Agraïments.

Agraïm la col·laboració de totes les persones i entitats que han fet possible aquest treball de recerca. Donem les gràcies a la Residència Jaume Batlle per obrir-nos les seves portes i poder recollir així els testimonis orals. Sense els seus records de la postguerra al Poblenou no hauríem pogut reconstruir aquesta important parcel·la de la memòria històrica del barri. Volem agrair molt especialment a la Marta Roher, coordinadora d'activitats de la residència, per haver-nos facilitat el tracte i la comunicació amb les persones entrevistades, i també el suport mostrat en tot moment. Estem molt agraïdes d'haver pogut comptar amb la presència de Josep Dacruz Casadevall, la Maria Rosa Ventura Ferrer i la Núria Ventura Ferrer, la Mercè Gelis Revarter i la Milagros Peña Villanueva, per disposar-se a donar testimoni de tot allò viscut en el barri.

D'altra banda, volem donar les gràcies a l'Arxiu Històric del Poblenou per la informació aportada i per permetre'ns la utilització d'algunes fotografies del seu fons; a la Montse Milà Estrada, membre d'aquesta entitat, pels contactes proporcionats i que tant han contribuït a la realització de la nostra recerca; i molt especialment al Sr. Jordi Fossas, cap de l'Arxiu Històric del Poblenou, per transmetre'ns tots els seus coneixements sobre el Poblenou de la postguerra.

Gràcies a l'Úrsula Soler i Galí, presidenta de la Flor de Maig per la seva aportació sobre la classe obrera en el barri i en relació a una de les cooperatives obreres més importants del Poblenou.

Ens agradaria, també, donar les gràcies al Norberto Sinatra, membre del Centre d'Estudis de Sant Martí de Provençals i coordinador del projecte Memòria Activa de la Gent Gran, qui ens ha transmès informació molt valuosa en relació a la memòria històrica.

Per últim, agrair a la tutora d'aquest treball de recerca, la Montse Alay, per la seva orientació i ajuda constants, que han estat essencials i que han fet possible la seva elaboració.

PART I. MARC TEÒRIC: LA POSTGUERRA AL POBLENOU

El Poblenou, 1950. (AHP)

1. Conseqüències demogràfiques, socials i polítiques de la Guerra Civil espanyola.

Amb el final de la Guerra Civil —l'1 d'abril de 1939 Franco signa l'últim comunicat militar—, arriba el moment del recompte: 300.000 morts, aproximadament, i un total de 25.000.000 supervivents. A les morts durant la guerra se li han de sumar els assassinats i afusellaments de 40.000 presos durant els primers anys de dictadura. Les presons no disposaven de recursos suficients per a garantir la vida a totes les persones internes, és per això que la fam, el fred i la misèria que havien de suportar els presoners, es converteixen en les principals causes de mort de la població reclusa —però també de la població en general— a Espanya, sobretot durant els primers anys de postguerra.

La dictadura va fonamentar-se sobre tres grans pilars: l'exèrcit, l'església i el partit únic. Podríem considerar la censura com el quart pilar que sustentava el règim franquista. Permetia controlar tot allò que es publicués i fos dirigit al públic: la música, els llibres, les pel·lícules, i també els mitjans de comunicació. No cal dir que la por a publicar res que infringís cap normativa franquista va provocar un notable empobriment de l'art i de la cultura en general.

Un cop acabat el conflicte bèl·lic, el 1939, l'estat de guerra va allargar-se encara nou anys més. Gairebé tota la dècada dels 40 va estar marcada pel que podríem anomenar el cinquè pilar del règim: la repressió. Les represàlies polítiques i les privacions alimentàries, convertides en experiències tristament quotidianes, recordaven a cada moment quina era la nova situació: Franco manava i Espanya obeïa. És per això que aquests anys, els de la postguerra, varen ser els més durs per al país, perquè faltava de tot i no hi havia de res; *Mucho jornal, poca comida y mucho iluso* —es deïa. I tot això en un context en què les llibertats polítiques varen ser eliminades i els partits polítics i els sindicats prohibits, els

estatuts d'autonomia anul·lats i les llengües de les nacionalitats històriques, com el català, perseguides.

2. La repressió contra els vençuts.

L'exèrcit va ser el principal braç executor de les represàlies durant els primers anys del règim. La creació d'un nou ordre totalitari va forçar als moviments i a les ideologies que defensaven el republicanisme a la clandestinitat; Espanya va quedar clarament dividida en dos: els vençuts i els vencedors. I en cap moment durant 40 anys de dictadura es va mostrar cap mena de voluntat de reconciliació. És més, la política repressiva exercida sobre “els vençuts” va ser molt dura per dues raons clares: la voluntat de castigar els qui havien format part del bàndol contrari i per evitar cap possible actuació opositora. Així, milers de persones al llarg de la postguerra varen ser empresonades, perseguides i fins i tot torturades i executades. Gairebé mig centenar de camps de futbol i places de toros passaren a ser camps de concentració que acollirien, aproximadament, a uns 300.000 vençuts. En el cas del Poble Nou, la fàbrica del Cànem va passar a ser una presó que acolliria a més de 3.000 republicans aproximadament. Volien difondre el terror arreu del territori per apaivagar qualsevol mena de dissidència.

D'altra banda, no hi havia llibertat d'expressió. La política va deixar de ser un tema de conversa quotidiana. Tothom amagava el seu passat i les seves ideologies. Ningú no volia arriscar-se a lluitar per canviar la situació d'injustícies en la que es trobaven. Tenien por. Aquest aspecte va contribuir a la llarga permanència i duració de la dictadura.

Durant la postguerra es van aprovar un seguit de lleis amb l'objectiu de reprimir la dissidència i castigar l'adhesió a determinades idees polítiques fins i tot des d'abans del començament de la contesa civil.

La *Llei de Responsabilitats Polítiques*⁵, per exemple, pretenia depurar a totes aquelles persones que havien col·laborat de manera activa o inactiva amb la República; d'altra banda, la *Llei de Repressió del Comunisme i la Maçoneria* tenia com a principal objectiu obrir expedient als acusats de defensar idees contràries a la religió, la pàtria i les seves institucions.

Un procés de confiscació dels béns individuals impulsat pel nou estat, fou la raó de per la qual es va requisar del seu patrimoni a la majoria dels exiliats i polítics republicans. Es varen expropiar els béns de tots els partits, sindicats i altres associacions relacionades amb els vençuts. L'any 1939 es va implantar una nova normativa que especificava clarament que, si un treballador no estava adherit al Movimiento Nacional, no podia mantenir el seu lloc de treball.

3. La fam com a estratègia de control social.

Entre soldats morts, persones afusellades i exiliats, Catalunya va perdre aproximadament 125.000 persones.⁶ Però als morts dels fronts i dels hospitals cal afegir les víctimes dels bombardeigs i de les repressions a les rereguardes, els morts en presons i camps de concentració espanyols i nazis, i també les morts causades per les malalties, per l'exili permanent —entre 50000 i 70000 persones— i per la fam. Però també hem de tenir en

---

5 La Llei de Responsabilitats Polítiques, de 1939, va pretendre la "reconstrucció espiritual i material de la pàtria" tot liquidant "les culpes conretes pels qui van contribuir a forjar la subversió". A la pràctica va suposar una mena de "justícia a l'inrevés", ja que permetia jutjar actuacions realitzades des de l'1 d'octubre de 1934.

6 Conxita Mir i Curcó, "La repressió franquista als països catalans", *Catalan Historical Review*, I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008, pp. 272-273.

compte que els morts representen únicament una petita part de les víctimes, perquè també ho varen ser, sense arribar a morir, les persones privades de llibertat o condemnades a treballs forçats, com també les víctimes de les depuracions i de les multes.

Val la pena, per tant, fer un esforç i recuperar la memòria de totes les persones o col·lectius que podem considerar com a víctimes de la Guerra Civil i de la postguerra. En aquest sentit, les xifres més esfereïdores en relació a la repressió que es va viure al Poble Nou, sens dubte, són les que Josep M. Solé i Sabaté ens proporciona en relació als afusellats al Camp de la Bota⁷, fets que demostren allò que Fontana no es va cansar de repetir quan denunciava la “desproporció brutal que hi havia entre les seves possibles culpes i el càstig que van rebre.”⁸ Jordi Fossas, president de l'Arxiu Històric del Poble Nou, coincideix amb aquesta visió i reclama que aquestes víctimes siguin recordades amb noms i cognoms.

(...) Quan va acabar la Guerra Civil, aquí, al Camp de la Bota, al Poble Nou, s'afusellaven molta gent, és una cosa que ha estat oblidada i poc recordada. Això sí que és una cosa menys recordada que el que havia estat el racionament. El primer any, l'any després d'acabar la guerra Civil, es van afusellar més de 300 persones (...). Aquestes persones tenen noms i cognoms. Hi ha un noi de 19 anys, que ja em pots dir que havia fet perquè l'afusellessin. Hi ha més de 12 dones, també. I cada un surt amb el seu nom i cognom, surt amb la seva professió, entre ells hi ha un drapaire, i surt en català, em diràs tu també que haurà fet; els noms dels pares i, fins i tot com els enterraven. (...) d'això sí que se n'ha parlat poc. Això va durar fins els anys 50 Els afusellaments eren diaris. Hi havia dies de 15 persones.⁹

Pel que fa a la repressió econòmica, una de les modalitats que va adoptar varen ser les multes. Segons Conxita Mir, la Llei de responsabilitats polítiques “*fou ideada com un*

---

7 Josep M. Solé i Sabaté, *La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953*, Barcelona, Edicions 62, 1985 [Catalunya sota el franquisme, 1], pp. 275-511. L'autor presenta una relació de víctimes amb veïnatge conegut.

8 Josep Fontana i Lázaro, conferència publicada a *Del Penedès*, Institut d'Estudis Penedesencs, 21, tardor 2009, p. 25.

9 Vegeu la transcripció sencera de l'entrevista a Jordi Fossas en l'annex 5.

instrument liquidador de culpes a costa dels patrimonis familiars dels sancionats, que començà a practicar regularment durant el mateix curs de la guerra.”¹⁰ Amb aquestes sancions es pretenia recaptar els diners necessaris per a reconstruir el país, la destrucció del qual es va atribuir als derrotats. A Catalunya l’espoli dels vençuts va començar la primavera del 1938, al mateix temps que s’iniciava l’ocupació. Així, s’intervenien el patrimoni de partits, associacions i persones “desafectes”, especialment si aquestes havien mort o fugit, situació força freqüent.¹¹

L’autarquia¹², com sabem, i a banda d’una manera poc encertada de gestionar l’economia, va ser l’opció escollida per Franco per reforçar el nacionalisme espanyolista i l’aïllament internacional;¹³ va ser la manera de satisfer els interessos de les classes dominants —la burgesia agrària i industrial— a costa de la pobresa i desesperació de la majoria. Aquells que havien donat suport als insurrectes havien de beneficiar-se de la “victòria”; els vençuts, en canvi, haurien de patir les conseqüències negatives de tot plegat, a mode de càstig merescut.

Ángela Cenarro,¹⁴ tanmateix, explica que aquesta idea, que en el seu moment va defensar Àngel Viñas,¹⁵ actualment ha estat molt matisada per Carme Molinero i Pere Ysàs.¹⁶ Segons aquests historiadors, tot i que l’autarquia va permetre el control de la classe treballadora, no entrava en el pla preconcebut que hagués de provocar el deteriorament del nivell de vida de la immensa majoria de la població espanyola. És a dir, el càstig econòmic

---

10 Conxita Mir i Curcó, *op. cit.*, p. 274.

11 *Ibidem*.

12 L’autarquia és una organització política o econòmica que pretén ésser autosuficient i que redueix els contactes amb l’exterior

13 Franco sempre parlava d’una “conspiració internacional”.

14 Ángela Cenarro, *Los niños del Auxilio Social*, Madrid, Espasa Calpe, 2009.

15 Àngel Viñas, *Guerra, dinero, dictadura: Ayuda fascista y autarquia en la España de Franco*. Barcelona: Crítica, 1984.

16 Carme Molinero i Pere Ysàs, “El malestar popular por las condiciones de vida ¿Un problema político para el régimen franquista?” *Ayer*, 52 (2003), pp. 255-280.

als vençuts mitjançant la fam no hauria estat deliberat perquè els homes del règim eren prou conscients de les nefastes conseqüències que la fam podia generar en la classe obrera —descontentament i inestabilitat social— cosa que no els interessava gens ni mica. Ben al contrari, el que interessava de debò al nou règim era captar adeptes entre els desfavorits per convertir-los en adeptes. Els menjadors del Auxilio Social acomplien perfectament amb aquest objectiu i no és estrany trobar algun testimoni de persones que se'n varen beneficiar i que fins i tot ho recorden amb gratitud.

Un altre aspecte interessant de la postguerra en relació a la fam i a les estratègies per resoldre aquest problema és el paper que van tenir les dones. Moltes es van convertir en autèntiques heroïnes. Segon Cenarro, fer front a l'adversitat de la postguerra en solitari va ser, fonamentalment, assumpte de dones.¹⁷ I les que ho van tenir més difícil, sens dubte, van ser les anomenades “mujeres de preso”. Elles van haver de suportar una situació duríssima, perquè en el seu cas s'hi afegia, a la repressió política, la penúria econòmica. Moltes dones, a més, durant la postguerra van haver de buscar feines precàries en el marc d'una legislació hostil i per tant en la més absoluta desprotecció.¹⁸

4. El Poblenu de postguerra.

Al Poblenu, durant els primers anys de la Postguerra van arribar grans allaus migratòries de diversos punts del país, ja que sent un barri obrer, tenia grans oportunitats de

---

17 A. Cenarro, *op. cit.*, p. 91.

18 La *Ley de Reglamentaciones de Trabajo*, de 1942 —que va regular les relacions laborals fins el 1958— establia que les obreres havien d'abandonar el seu lloc de treball en el moment de casar-se a canvi d'una dot. D'altra banda, les dones eren obligades a signar que renunciarien al treball quan es cassessin, així que mai arribaven a cobrar aquella dot. En d'altres molts treballs no s'acceptaven dones casades. La *Ley de contratos de Trabajo* de gener de 1944 exigia l'autorització marital i es contemplava que fos el marit qui cobrés el sou de la seva muller. I una ordre de 19 de juny de 1945 establia la retirada d'un plus familiar, un complement que cobraven els homes casats com a caps de família i en funció del nombre de fills, si la dona treballava.

feina per als nouvinguts. Aquesta situació va donar pas a l'aglomeració de barraques que van cobrir la platja del Poblenou fins la Barceloneta, espai que va rebre el nom de Somorrostro.¹⁹

Lloc de naixement dels habitants del Poblenou	Xifres expressades en milers
Barcelonins	5279
Andalusia	1.380
Aragó	601
Astúries	66
Balears	58
Canàries	43
Cantabria	48
Castella i la Manxa	446
Castella i Lleó	582
Catalunya	2.049
Total	9.775

FONT: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Lectura de Padró Municipal d'Habitants a 30/06/2007. Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

---

¹⁹ Hem extret aquesta informació del llibre de Josep M. Huertas, *La gent i els barris de Sant Martí*.

4.1. Un desafortunat moment per a la classe obrera

L'any 1939 van arribar la repressió, la manca de llibertats i la fam al barri. El nou règim franquista ultraconservador va generar canvis en tots els aspectes del funcionament de Catalunya i del país. En gran part d'àmbits, les situacions varen empitjorar molt, sobretot, per a la classe obrera. Molts veïns del barri del Poblenou, així com els de tota Barcelona, varen perdre la feina a causa de la retirada de les millores instaurades durant la Segona República. En un país on l'únic color permès era el blau de Falange.

Fàbrica de la Ford Motor, 1950. (AHP)

Tramvies, 1950. (AHP)

Molts d'ells varen decidir abandonar el país per tal de trobar millors condicions o, en molts casos, per al senzill fet de sobreviure. D'altres que no varen poder travessar la frontera amb França, varen restar amagats. Els més desafortunats, foren reclosos.

4.2. La clandestinitat.

Malgrat les constants represàlies, les limitacions de les llibertats individuals i el control extrem en les reunions d'un nombre superior a tres persones, els moviments revolucionaris antifeixistes, així com l'activitat política i els sindicats, varen seguir vigents en la clandestinitat. El Poblenou, des del seu origen, havia estat un barri obrer amb una forta influència del republicanisme i de l'anarquisme com a ideologia revolucionària. L'adhesió a aquestes idees va ser sostinguda per uns pocs militants, tot i que bona part del moviment obrer havia rebut l'estocada de l'exili i de la reclusió en les presons i els camps de concentració del franquisme. Amb la victòria franquista varen anar sorgint entitats lligades a Falange²⁰ i al sindicat vertical, que s'aprofitaren d'algun vell edifici, com ara el de l'Aliança Vella. Les cooperatives, d'altra banda, mai varen recuperar la força que havien tingut abans de la guerra. La Flor de Maig, una de les entitats o cooperatives obreres més rellevants del barri, va desaparèixer.

---

²⁰ *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FET y de las JONS)* era el nom del partit únic de la dictadura franquista i va ser creat el 19 d'abril de 1937, per fusió dels diferents partits i moviments que donaven suport al *Alzamiento Nacional* que va iniciar la Guerra Civil espanyola. Es va concebre com la branca política del denominat *Movimiento Nacional*, concepte més ample amb el qual es definia al complex mecanisme totalitari d'inspiració feixista i que pretenia ser l'única via de participació en la vida pública espanyola.

4.3. Una setmana de disbauxa.

Les activitats polítiques i sindicals no foren les úniques que mantingueren l'esperit del Poblenou viu. Durant el transcurs d'uns pocs dies l'any, la gent del barri deixava a part les penúries i preocupacions que omplien el dia a dia, per poder gaudir d'un dels esdeveniments més esperats de l'any, la festa major del barri.

Sembla mentida pensar que, en les condicions de fam i precarietat en les que es trobaven, tinguessin ànima i forces per a sortir al carrer; ben pensat, potser eren precisament les dures condicions les que animaven a un petit nombre de veïns i veïnes a organitzar uns quants dies festius.

Festa Major, 1944. (AHP)

Festa Major, 1950. (AHP)

Així doncs, en dies de festa, el Poblenou es guarnia amb banderoles, guinardes i llums; cada carrer quedava engalanat i s'organitzava un concurs per a seleccionar els guanyadors.

Els premis arribaven des de 400 a 1000 pessetes per carrer guanyador. La comissió oficial de festes s'encarregava d'organitzar balls, berenars per a les nenes i nens del reformatori, pallassos per a tothom, sardanes, concursos-exposicions de pintura i repartia els "Premios a la virtud, al trabajo y al amor patrio" , entre d'altres moltes activitats. Per altra banda les diferents entitats del barri s'encarregaven d'establir un seguit d'activitats pròpies.

4.4. Un mal moment per a la llibertat d'expressió.

Façana de la Flor de Maig, 1929. (AHP)

La dècada dels 50 va despertar, la que podríem considerar, una voluntat de restaurar la cultura que desaparegué en finalitzar la guerra i instaurar-se el règim franquista. Les entitats socioculturals, com per exemple el Centre Moral Cultural del Poblenou, que és reinaugurar a l'inici dels anys 50, varen anar en augment progressivament. En aquest edifici es practicava el teatre amateur; així com l'Ateneu de Pau i Justícia o l'Artesana. El teatre professional tenia lloc al Casino i a "Can Descanso". Ambdós eren un punt on la gent es reunia per a fer balls de saló.

4.5. La deficiència fabril i la davallada econòmica.

La davallada econòmica de la postguerra va fer que moltes grans indústries pleguessin, sovint mancades de matèries primeres o de combustible, però també per l'empobriment d'amplis sectors de la població i per la impossibilitat d'exportar.²¹ Dividir les diverses naus de les grans fàbriques per a llogar-les, fou un dels recursos més usats durant aquesta època de decadència i crisi econòmica.

Font 11: Olivetti, 1940. (AHP)

²¹ Informació extreta de la pàgina web de l'Arxiu Històric del Poblenou: <http://www.arxiuhistoricpoblenou.cat>.

Macosa, 1941. (AHP)

Can Folch o Can Saladrigas, foren un exemple d'aquesta política per a intentar recuperar part de tots els beneficis que es perdien per l'escassetat de materials i recursos. Aquesta situació va donar pas a la creació de modestes empreses d'economia submergida²² i petits tallers on es treballava manualment.

En resultat a la política autàrquica i el fet de no poder exportar a altres països, va acabar significant la davallada econòmica motivada per l'estabilització i l'inici de la crisi del tèxtil, la política social i econòmica implantada pel règim va despertar el descontentament de les classes treballadores i els va encoratjar per plantar cara al sistema establert. Així doncs, la dècada dels 50 va inaugurar-se amb un seguit de protestes, de les quals la més important, la Vaga dels Tramvies. Aquesta va servir d'exemple per a les aturades que es desenvoluparien al final de la dècada en fàbriques o empreses com la Hispano Olivetti o Vicente Illa.

Tramvia 70, 1945. (AHP)

---

²² L'economia submergida és el conjunt d'activitats de producció i de servei realitzades fora del sistema de regulació administrativa per a defugir el compliment de les obligacions fiscals o laborals i estalviar en els costos indirectes.

4.6. L'Església recupera el seu paper al barri.

Protecció de menors. (AHP)

El barri constava, abans de ser cremades durant la guerra, de tres parròquies: Sant Francesc d'Assís, la del sagrat Cor, que és va salvar per les gestions realitzades pel seu rector, i Santa Maria del Taulat. Aquesta última va ser restaurada a partir de l'any 1945. Cinc anys varen durar les obres i fins al moment, el bar del Centre Moral i Cultural, va servir de temple provisional. A partir dels anys 50, el Poblenou va passar a tenir més de sis parròquies.

Santa Maria del Taulat, 1950. (AHP)

4.7. Les modificacions urbanes.

Després de la guerra, el barri va quedar amb un seguit d'edificis malmesos que el van convertir en un Poblenu gris i trist des de la plaça de les Glòries fins al mar, tot d'obres i fum. Aquestes destruccions per culpa dels bombardejos van deixar morts, també. Durant el gener de 1938 entre el carrer Agricultura, passatge dels Ciutadans i Espronceda, varen morir 5 veïns i veïnes del barri.

Posant tramvia, 1953. (AHP)

En aquest mateix mes, els bombardejos que varen caure sobre una fàbrica del carrer Pere IV, quatre cases de Sant Joan de Malta i el Passatge Rovira, serien el motiu de la mort de catorze persones. Mesos més tard, una bomba va causar trenta-set morts al carrer Cristóbal de Mora, on l'únic supervivent va ser un nadó.

Deixant a un costat les obres per a la restauració o edificació d'edificis dedicats al culte i a la religió de «l'imperi», el Poblenu no va comptar amb gaire més modificacions urbanes. Es limitaren a l'obertura de carrers que restaven tallats per fàbriques i a la construcció d'alguns blocs d'habitatges.²³ De les vies del tren fins a la platja, l'espai es va començar a poblar de barraques que, a més de la misèria, havien de suportar els temporals de

---

23 Informació extreta de la pàgina web de l'Arxiu Històric del Poblenu: <http://www.arxiuhistoricpoblenu.cat>

mar, que van endur-se barraques i platja, sovint amb el cost de vides humanes.²⁴ La platja de Bogatell i la Mar Vella, per tant, no eren ben bé com les que hi ha actualment; si retrocedim en el temps, el gran augment demogràfic va significar la instal·lació de molta gent d'arreu d'Espanya en barraques per a tota la platja.

A més a més, aquesta, es va convertir en un immens abocador de deixalles i runes de tota Barcelona.

D'altra banda, la contaminació, la possibilitat d'incendis deguda a la gran quantitat de fàbriques, o les periòdiques inundacions per manca d'una xarxa adequada de clavegueres, eren problemes que seguien sense solució. Afegint també, com s'ha dit anteriorment, l'augment demogràfic, va acabar de remarcar la situació de necessitat extrema en la qual es trobava el Poblenou. El barri deixava a la vista el dèficit de serveis en els camps de l'ensenyament, la sanitat i els transports.

Passeig Marítim 1950. (AHP)

---

24 *Ibíd.*

4.8. Una època fosca per a l'educació.

Molt poques opcions públiques eren les que hi havia al Poblenou. Molts joves varen haver de sortir del barri per tal de poder rebre una educació pública i de qualitat. Altres opcions foren quedar-se i estudiar en centres privats. Però sent com era el Poblenou un barri de classe treballadora, la majoria marxaven del barri. Les principals escoles eren Arnau, Lull, Pius XII, Lope de Vega les Franciscanes, Almi, donya Quimeta, l'Aliança Escolar, Mossèn Pius Bosch, Cots, Domingo, San Luis, etc. Posteriorment, escoles com Voramar, Montseny i Grèvol foren un reforç per pal·liar aquestes insuficiències. L' antic escorxador del barri va passar a ser una escola durant i després de la guerra, el seu nom era Padre Manjón. El centre de formació professional Poblenou amplià el sistema educatiu del barri.²⁵

Centre Moral, 1945. (AHP)

---

²⁵ *Ibíd.*

**PART II. FAM, ESTRAPERLO I ESTRATÈGIES
DE SUPERVIVÈNCIA AL POBLENOU.**

Festa Major, 1953. (AHP)

5. El racionament.

5.1. Una eina més de control de la població.

Durant la llarga postguerra, la repressió, la fam i la misèria van ser les grans protagonistes. Els vencedors varen optar per desenvolupar un sistema de racionament de les matèries primeres, ja que, a causa de l'escassetat de recursos, no donaven a bast per a tothom. *“No disponíamos de ninguna clase de materias primas. Nos estábamos hundiendo en la miseria”*.²⁶ Com a conseqüència per la

Forn de pa del Poblenou. (AHP)

falta de gènere, dels 750 forns que hi havia a Barcelona, només en restaven en funcionament 180.

Al Poblenou, segons el coneixement d'en Jordi Fossas, en restaren oberts molt pocs:

Jo te'n diria un, el que passa és que no estic segur del tot al 100%, però diria que *El Sortidor*, que és el forn del Sortidor, que estava a la rodona on hi ha el Tio Ché, que és a les Rambles... Aquest és un forn que va seguir després de la guerra venent el pa amb els cupons de racionament. Però no et diria que estic segur a 100%. Però, “vamos”, seria molt probable que estigués obert.²⁷

---

26 Informació extreta del document *La posguerra, el hambre y el estraperlo- Testimoni de Gabriel Monserrate* http://www.bcn.cat/biblioteques/docs/vivencies_ramonalos_gabrielm..pdf

27 Fragment de la transcripció d'en Jordi Fossas. Per accedir a la transcripció completa vegeu l'annex 5 (entrevista Jordi Fossas).

El divuit de maig del 1939, es va activar el pla de racionament que duraria, per a molts, gairebé una eternitat. A través de la Comissaria General d'Avituallament i Transports es va activar un pla d'intervenció dels productes alimentaris per fixar-ne el preu i amb el propòsit de normalitzar-ne el comerç i fomentar la producció. Així doncs, a causa del racionament, tots els productes es venien al mateix preu en qualsevol punt de la ciutat.

Forn de pa del Poblenou, 1947. (AHP)

Els productors, botiguers o venedors del mercat, estaven obligats a vendre els seus productes a un preu taxat per l'estat. Aquests preus eren inabastables per a molts, així doncs, l'alt preu dels productes, va provocar el sorgiment del mercat negre com a una alternativa per a sobreviure. El testimoni de Gabriel Monserrate és prou il·lustratiu: “Si tenías dinero, conseguías toda clase de comida. Los trabajadores con lo que ganábamos a veces no podíamos ni pagar el racionamiento. Tenías que decirle al tendero: *¡La semana que viene te pagaré!*”.²⁸

Però, qui anava a buscar el racionament? Després d'haver realitzat les entrevistes, hem vist que eren els més joves els encarregats de recollir el menjar en gran nombre d'ocasions. La Mercè Gelis ens explicava que:

(Anaves tu a buscar el racionament?) Claro! (amb qui anaves?) Sola! Amb qui vols que hi anés? Aiaiai... la mama entrava a treballar a l'Enric Ballester que era Can Saladrigas, entrava a les sis del matí i plegava a les dues, a les tres tornava a treballar i plegava a les set. On havia de veure jo la mama? M'entens? .²⁹

---

28 Informació extreta del document “*La posguerra, el hambre y el estraperlo*”. Testimoni de Gabriel Monserrate. A http://www.bcn.cat/biblioteques/docs/vivencies_ramonalos_gabrielm.pdf.

29 Fragment transcripció de la Mercè Gelis Revarter. Per accedir a la transcripció completa vegeu l'annex 3.

Font 22: El Mercat de La Unió. (AHP)

Però també hem trobat altres casos com el de les germanes Ventura que ens van dir que: “La mare treballava però anava a comprar. Com ho feia? No ho sé. Si era quan sentien les sirenes sortien de la fàbrica o com s’ho arreglaven (intervenció), sempre portava menjar”.³⁰

Respecte a cada quant s’anava a buscar el racionament, no hem arribat a una conclusió absoluta, ja que els testimonis ens han donat informacions diverses: segons la Mercè Gelis ella hi anava “cada dia, a buscar pa, sí dona(!). Sí feia cua, no tanta com aquí al barri”. En Josep Dacruz, coincideix amb ella i afegeix que: “La llet hi anava cap dia hi anava jo,sol”.³¹ En canvi la Milagros Peña ens va explicar que:

Jo no la vaig recollir, lo que sí que recordo és d’anar a buscar el racionament un cop a la setmana. Jo havia baixat a buscar-lo, que ens donaven, no ens donaven, ens repartien pagant, un quart d’oli em sembla, que no sé si era cada setmana, algo d’arròs i poca cosa més. (...) Llenties, em fa l’efecte que també tocaven algun...no recordo si era cada setmana, que repartien algo cada setmana sí, que a lo millor una setmana era arròs i l’altre poder eren llenties, no sé si eren les dues coses el mateix dia o, o eren per setmanes.³²

---

30 Fragment de la transcripció de les Germanes Ventura. Per accedir a la transcripció completa vegeu l’annex 3

31 Fragment de la transcripció d’en Josep Dacruz Casadavall. Per accedir a la transcripció completa vegeu l’annex 3.

32 Fragment de la transcripció de la Milagros Peña Villanueva. Per accedir a la transcripció completa vegeu l’annex 3.

5.2. Les cartilles.

“Bueno, la cartilla de racionament és, ja acabada la guerra, just acabada la guerra amb els vencedors; introdueixen lo que és la cartilla de racionament per comprar qualsevol cosa”.³³ Per tal de controlar el racionament es van desenvolupar les cartilles, aquestes van anar evolucionant a mesura que passava el temps. Havien de contenir el nom, cognoms, domicili, nombre de persones que conformaven la família, el sexe i l’edat de cada un d’ells. Al principi eren de tipus familiar i estaven dividides en 4 categories segons

el nivell de salarial dels ciutadans: primera, segona, tercera i infantil. Aquestes cartilles també incloïen aquells que residien en hotels, pensions o altres hostalatsges d’aquest tipus. Per cada setmana d’estància els hi retallaven un full sencer de cupons. En canvi, als treballadors amb fills, se’ls

donaven uns punts de més que, a final de mes, representaven unes pessetes extres. Així doncs, la cartilla es va convertir, no només en un sistema per poder aconseguir i racionar el

Cartilla de racionament.

³³ Fragment de la transcripció d’en Jordi Fossas. Per accedir a la transcripció completa vegeu l’annex 5.

menjar, sinó que va esdevenir un pretext per tenir un llistat de totes les persones que varen passar la postguerra a Espanya.

Més tard van passar a ser individuals, ja que es van adonar que d'aquesta manera la població estava més controlada i disminuïa la possibilitat de fer trames. A part, les cartilles no només eren per poder comprar menjar, sinó que, com ens va comentar en Jordi Fossas:

Nosaltres vam publicar una revista on parlàvem de la Guerra Civil al barri, i hi ha fins i tot pel carbó. De fet va ser, tan punt acabar la Guerra Civil, però això era pels vençuts eh(!). Als vencedors no els hi calia la cartilla de racionament(!)". Per tant, suposem, que tot els obrers del Poblenou varen haver de fer servir la cartilla, ja que eren part del nombrós bàndol dels vençuts.

Els ciutadans quan anaven a buscar el subministrament de productes els hi retallaven el cupó corresponent al producte que els pertocava en un període de temps determinat. Vam confirmar aquesta informació gràcies a les declaracions d'en Josep Dacruz Casadevall: «havies d'arrancar un paper, havies d'arrancar un paper cada vegada, uns papers que hi havien, bueno uns cupons que hi havia a la llibreta».

A més a més, Gabriel Monserrate explica:

Ésta (la cartilla de racionament) tenía varios sellos que ponían: "Vale pan"; "Vale arroz, azúcar, aceite, patatas"; y otro que sello que ponía "Varios". Este último era por si daban alguna cosa durante ese mes que no estuviera programada, como carne, judías o bacalao.³⁴

Per tant, trobem que hi havia diferents cartilles per als diversos aliments que és venien i per molt més que això. Les cartilles varen cobrir tot element que escassegés en l'estat i necessités una racionalització per poder donar abast per a tothom.

---

34 Informació extreta de Gabriel Monserrate, *op. cit.*

En Jordi Fossas afegeix que:

Hi havia cartilles que anaven molt buscades, com la del tabac. (...) En aquella època de fumadors n'hi havia molts i les cartilles del tabac, tot i que no era una cosa de primera necessitat, anaven buscadíssimes. Era potser el més buscat del racionament. (En troba una i llegeix textualment) “*tarjeta de fumador*”, que anava per setmanes. Una altra era, això, una carboneria del carrer Marià Aguiló, de carbó vegetal, per dir-ho d'aquesta manera.

Aquí una altra que diu “de comerços”, (llegeix textualment) “*que dará a abastecerse de, i diu: aceite, arróz, azúcar, bacalao, café, carne, legumbres secas, legumbres cocidas y pan*”, que són per a diferents comerços del barri. En la mateixa cartilla estaven tots aquells aliments que es consideraven bàsics. Era moneda de canvi, el tabac, (...) Era un luxe, (...) una addicció. Tothom tenia cartilla de racionament del tabac. Llavors, òbviament hi havia gent que no era fumadora, utilitzaven els paquets de tabac per canviar-ho per altres tipus d'aliments, sigui sucre, sigui oli... Clar, era una moneda de canvi en un moment on corrien molt pocs diners. (...) Les cartilles de fumador eren exclusivament per homes. (...) i aquesta que hi ha aquí, justament, era del meu sogre, *eh(!)*, Miguel Pastor Molins.

5.3. “Trampes” amb les cartilles.

L'estraperlo³⁵ no va ser l'única infracció que va tenir lloc al Poblenou, així com a tota la península. Va haver qui tenia targetes de més, així com la Mercè Gelis, que explicava que la seva cosina Conchita, “la van enxufar al carrer Mendizábal, (...), tenia targetes de racionament de més, ens donaven quatre o cinc”. Cal afegir també, que gràcies a les germanes Ventura, que tenien coneixement de molta gent que utilitzava les molles del pa per tal d'esborrar els segells on es marcava l'aliment que ja s'havia consumit, sabem que es duien

---

35 L'estraperlo o mercat negre és el negoci il·legal de productes intervinguts per l'Estat, venuts a preus abusius. L'origen de la paraula es remunta a un afer ocorregut durant la Segona República espanyola i que va contribuir a la caiguda d'Alexandre Lerroux, president del govern en aquella època. L'escàndol es va desfermar quan es va descobrir que un parent seu estava involucrat en un negoci tèrbol: la introducció d'un joc de ruleta elèctrica de marca Straperlo, pel nom dels seus promotors (Strauss, Perl i Lowann), per a la qual cosa es va intentar subornar alts càrrecs del Govern.

a terme grans peripècies per tal d'enganyar a les autoritats i poder menjar de més. Ja que, abans que a les cartilles se'ls hi arranquessin els cupons, eren marcades. D'aquesta manera la gent va poder accedir a aliments que ja havien consumit anteriorment o en quantitats més grans que les que eren repartides, com la Mercè Gelis, per exemple.

5.4. Què es menjava?

Els aliments del racionament no permetien una dieta gaire variada. Les farinetes i els panets varen ser, com aquell que diu, “el pa de cada dia”.

LAS NUEVAS FELICITACIONES

—Nuestro amigo Rodríguez es un verdadero caballero. Para felicitarnos el Año Nuevo nos ha enviado una tarjeta de abastecimiento en vez de una tarjeta de visita.

Font 24: Vinyeta còmica de l'exposició “El Farcell de la postguerra”, Museu d'Història de Catalunya, 2018. (MHC)

Això és el que es desprèn del testimoni Gabriel Monserrate:

El pan sí que lo daban diariamente, pero era un panecillo tan pequeño. Al principio, este panecillo era de harina de trigo, se acabó la harina de trigo, empezaron a emplear harina de maíz. Era malísimo. Cambiaron de harina. Entonces venían unos barcos cargados con una especie de raíces. Este pan no sabía a nada, no pesaba. Pasaron otros cuantos meses y emplearon harina era de guijas o de altramuces. Se ponía tan duro el pan. Mira si sería malo que, con el hambre que había, estaba tirado por las calles.³⁶

La Milagros Peña va testimoniar que:

---

³⁶ Informació extreta del testimoni de Gabriel Monserrate, *op. cit.*

Les farinetes no, no m'agradaven, però tampoc no havia menjat gaire. A mi m'agradaven més, que això ho havia menjat al poble diguéssim, eren *gatches*, en deien, que eren de blat de moro. Allò sí que m'agradava, però les farinetes de blat no gaire. Que portaven? Pues re, perquè no hi havia gaire cosa... el que podia, diguéssim, no ho sé si els hi posava algo, però es feien amb aigua, em fa a l'efecte i prou, i una mica d'oli».

Durant els llargs anys de penúria, els moniatos, les garrofes, les guixes, les arengades i les sopes van ser aliments claus per sobreviure. A més a més, segons en Josep Dacruz, podem afegir que «a part del pa, l'aigua, sense aigua no pots viure i bueno arròs, mongetes, cigrons i altres coses». Els moniatos van ser l'aliment substitutiu de les patates a causa de la seva escassetat, es menjaven en tots els àpats del dia, fins i tot a les postres.

Mercat del Poblenou, 1950. (AHP)

Per esmorzar era típic menjar arengades, també anomenades sardines de mida grossa, popularment conegudes com a “civils” o “guàrdies civils”. Aquest aliment tenia un procés molt peculiar d'elaboració. S'embolicaven amb paper de diari i es posaven al muntant d'una porta, que es tancava per aixafar-les i aconseguir així separar la pell de la carn.

La carn no va ser un dels aliments més consumits, és més, només en casos especials es podia menjar. És per això que el bistec, en aquells temps, era de cor de bou, de llengua o de pedrer. El pollastre era un aliment de luxe que sovint només es tastava per Nadal.

Un dels aliments més consumits durant la postguerra foren les guixes³⁷, per la seva accessibilitat de preu i senzillesa a l'hora de ser cuinades. En alguns casos aquest menjar va resultar ser mortal, ja que era la causant d'una paràlisi que no tenia cura en aquell moment. En definitiva, no importava que s'enduïen a la boca, “com teníem gana ens ho fotíem tot”.³⁸

5.5. La Vanguardia, La carta del gran restaurant estatal.

Diaris, com la vanguardia, anunciaven els aliments que es vendrien a l'endemà pel racionament, així doncs, la gent sabia el que podria obtenir per a fer el menjar de la jornada.

*“Hoy viernes y mañana sábado se venderán en los mercados y tiendas especializadas garbanzos remojados, al precio de 1,65 pesetas el kilo y garbanzos cocidos a 1,45 pesetas el kilo. La cantidad máxima de venta no podrá exceder de un kilogramo”.*³⁹

---

37 “Guixes! Sí! No se n’ha vist més eh! Deien que aquestes, és comuna mongeta, però és rodona i groga, i sempre la mama ha dit que el meu cosí estava malalt de tantes guixes que havia menjat a la presó, no a la presó, a la mili, saps? Eren guixes, però jo aquí, al carrer no n’he vist mai, mongetes, cigrons, però això no”, ens va contar la Mercè Gelis.

38 Fragment de la transcripció de les germanes Ventura. Per accedir a la transcripció completa vegeu l’annex 3.

39 Paràgraf extret del llibre *El preu de la fam. L’estraperlo a Catalunya de la Postguerra*, de Laura de Andrés Creus.

5.6. Dies extraordinaris.

"El dia del plat únic", i més tard "el dia sense postres", van ser uns dies imposats obligatòriament pel règim. Així, l'1 i el 15 de cada mes, restaurants, fondes, establiments i hostals havien de servir un únic plat que podia ser verdures, peix o carn. A més a més, els postres també hi entraven.

Cartell publicitari del dia del plat únic. (AHP)

Els comensals, però, havien de pagar el preu com és tractés d'un menú complet. Els treballadors van acabar optant per fer un plat combinat. Els beneficis obtinguts anaven destinats a menjadors de beneficència o a l'Auxilio Social.

«El dia del plat únic, era un invent perquè tothom pogués menjar almenys un dia, de manera calent, i de fet era una, una espècia d'adoctrinament. Era el dia on l'Estat es mostrava generós amb la gent, amb els vençuts. Era un dia que, que intentava demostrar lo bo que era el nou govern. De fet era una cosa de dir, aquest dia és el dia on tots podem menjar, encara que sigui, un plat únic, no(?). Una mica aquesta és la idea del dia».⁴⁰

6. El mercat negre i l'estraperlo.

El mercat negre, també anomenat estraperlo, va ser la pràctica il·legal de comercialització de productes al marge del racionament, duta a terme durant la llarga postguerra. Van haver d'acudir a aquesta pràctica moltes famílies, per sobreviure i d'altres, ja

---

40 Fragment de la transcripció d'en Jordi Fossas. Per accedir a la transcripció completa vegeu l'annex 5.

benestants, per enriquir-se més encara. Aquest fet va provocar que els diners es repartissin en poques mans. Escassejaven els ous i la carn i la llet i l'oli.

La família d'en Josep Dacruz Casadevall feia estraperlo i ell ens ho va explicar així:

«El meu pare anava a buscar gènere i la meva mare el venia. Anava a buscar genero a Valls i després el venia. El meu pare portava menjar mongetes, cigrons i altres coses. I després la meva mare ho venia. Ho venia a casa, a casa mateix. Sí, sí, la gent ja ho sabia (com ho sabia la gent?) doncs, no ho sé. Bastants dies venia gent a casa. La meva mare tenia unes balances, pesava lo que volien i després deia quan valien”.

6.1. A la recerca del “gènere”.

Muchas personas se dedicaron a salir de Barcelona, y recorrían los pueblos en busca de comida para comprar, pues en algunos pueblos no faltaba la comida. Lo recorrían todo para conseguir comida i lo vendían al precio que quisieran.⁴¹

De vegades, arribaven fins a València, on compraven arròs; i fins i tot a Andalusia, d'on portaven l'oli. Així ens ho explica en Jordi Fossas:

La manera de la gent d'obtenir aliment, perquè el que fonamentalment es comprava a l'estraperlo era l'aliment, podia arribar fins a qualsevol poble de l'interior de Catalunya. Qualsevol que tingués parents al camp, (...) fins i tot al Pirineu. Jo recordo que la família de la meva dona anaven fins a Bellver de Cerdanya. Bellver de Cerdanya està tocant a la frontera francesa. Tenien coneguts que tenien granges i podrien fer un viatge de 200 quilòmetres fàcilment, per aconseguir ous o aconseguir altres productes bàsics com la “mantequilla” o, fins i tot, les gallines o els pollastres. Fins i tot per la fusta, la fusta per encendre la llar. Podien fer 200 quilòmetres fàcilment.

---

41 Informació extreta del testimoni de Gabriel Monserrate, *op. cit.*

Podem prendre com a exemple les declaracions de la Mercè Gelis:

La mama anava amb el meu germà, el Ricardo, a anar “por ahí”, als pobles de “por ahí”, a buscar menjar. Jo anava amb el papa i el dia que vaig anar jo amb el papa, un dels dies que anava, que hi havia patates, a Vic(!), que les patates de Vic eren molt bones. Vam baixar del tren i van anar a veure i amb això el papa va dir: *esperat aquí, no, ja vindré jo*. Hi havien uns cercols d’aquella alabre [filferro] que pinxa, que punxa tant, i es va colar ell i em va dir: *ara passa tu, vaig passar jo*. Allà hi havia un caminet que anava a la masia. Va dir, *usted que quiere*, i va dir *que quiere, que vol ara aquest*. El papa també era català. Va dir: *que vol senyor*. (El papa) *Miri si li pot donar un gotet d’aiga a la nena que té molt de fred i té gana*. Allà tot eren uns camps plens d’allò vermell, jo tenia una olla a casa que era com això, i semblava que era això. (...) I allà, vam anar i ens van dir, que no que no, “*que no tenia nada*”. i vam entrar una miqueta més: “*pués dejala que vaia a hacer pipí*”. Amb això va sortir una dos, dos dones, tres dones i el gos de la casa amb una palangana, saps aquelles palanganes que hi ha que son de pedra i amb dibuixos, i allà tot ple de llet i la nena (ella mateixa, la Mercè) diu, *mira papa com veus que sí que en tenen de llet*.

6.2. “El tren de l’estraperlo”.

L’anomenat “tren de l’estraperlo” anava del Prat fins a Barcelona i fou el mitjà de transport amb el qual els estraperlistes, que havien d’amagar tots els aliments durant el transcurs del viatge —ja que mai se sabia quan podria aparèixer un revisor—, viatjaven pel país per tal d’aconseguir menjar. Per als estraperlistes, viatjar amb aquest tren suposava molts riscos. Gabriel Monserrate ens explica:

Se subían a los techos del tren y corrían por encima como si corrieran por el suelo. A más de uno le costó la vida, porque no se daba cuenta de que venía algún túnel, y los mataba. Un cop, un noi jove no se dio cuenta de que en ese lugar existía un puente. Recibió un golpe tan fuerte, que le cortó la cabeza. Este caso fue muy sentido en todo Poblenu, porque era muy joven y muy conocido en el barrio.⁴²

---

42 *Ibíd.*

Després de córrer pel sostre, amagar-ho tot, i estar pendent durant tot el trajecte de no aixecar cap sospita, encara no havien acabat la feina perquè restava el més complicat, treure els bultos de l'estació.

Cuando el tren empezaba a entrar en Barcelona, se notaba un movimiento continuo de los estraperlistas. Los maquinistas aflojaban un poco la velocidad del tren. Los familiares de los estraperlistas empezaban a tirar desde el tren todos los bultos. Toda la mercancía era recogida por las familias, para llevarla a vender, y ahí empezaba el estraperlo.⁴³

Es duïen a terme aquestes estratègies per tal d'evitar els controls dels “grisos” i dels “burots”. Aquests últims eren duanes que estaven posicionades a les entrades de les ciutats amb la finalitat primordial de requisar tots tipus de productes il·legals i recaptar l'impost de mercaderies. Durant els primers anys de l'estraperlo si enxampaven algú amb “bultos “—amb gènere—, els hi requisaven tot allò que havien aconseguit i, en alguns casos, se'ls emportaven a comissaria. A mesura que van passar els anys la gent va anar perdent la por i fins i tot la policia va anar agafant confiança amb els estraperlistes; fos per les propines o fos pels favors, podien arribar a fer la “vista gorda”, com expliquen els testimonis.

6.3. On es feia l'estraperlo?

És difícil, perquè l'estraperlo es bellugava d'un lloc a l'altre. Però, hi havien dos llocs que eren molt importants. Era prop del tren. Un era la Plaça de les Glòries, lo que avui és la plaça de les Glòries. Quan els trens arriben, abans d'arribar Barcelona, la gent llençava els paquets per les finestres i hi havien que els recollien. Era més un lloc que, més que de venda, era el lloc a on es feia el pas dels paquets que venien del camp a la ciutat. L'altre era prop de l'estació del Poblenou. Una via de ferrocarril és fonamentalment on es feia aquest comerç.⁴⁴

---

43 *Ibidem*.

44 Fragment de la transcripció d'en Jordi Fossas. Per accedir a la transcripció completa vegeu l'annex 5.

Marià Aguiló, 1940. (AHP)

Un cop fora de l'estació, la majoria dels estraperlistes portaven el gènere a les seves cases. Allà, els qui necessitaven el menjar, acudien i els hi compraven al preu que ells demanessin. Però, com sabien qui participava en el mercat negre? Doncs sovint, es passejaven pel carrer amb dues barres de pa sota el braç. Milagros Peña Villanueva afirma: (...) «Senyores, més aviat eren, amb unes cistelles de vímet grans, amb panets, amb pa blanc diguéssim i la gent que podia, pues comprava. Sí, sí, anaven pel carrer. Però la majoria el miràvem, però no el podíem comprar».

Encara que fos un perill, l'estraperlo també es va dur a terme pels carrers, com sabem gràcies a Gabriel Monserrate:

En la Calle de Marià Aguiló, esquina con la calle Juncà, en Poble Nou, se concentraban muchos estraperlistas, no només venien o tractaven amb aliments, sinó

que totes les marques de tabacs també podrien trobar-s'hi allà, a un molt alt preu, però el *pan de kilo que en el horno costaría dos pesetas, allí te costaba cincuenta pesetas.*⁴⁵

6.4. La fi del mercat negre.

L'estraperlo que es duia a terme al carrer, va trobar la seva fi quan l'ajuntament va decidir encarregar a un home l'exterminació d'aquest. "El Grabado", li deien, fou el terror pels estraperlistes.

La Mercè Gelis, veïna del Poblenou des de sempre, explica que:

«Era molt dolent també! Que ve el grabat, que ve el grabat! Era un policia, de guàrdia civil. Et pegaven, amb una bossa, amb una d'allò de goma que feia mal. (...) Si els hi plantaves cara, li pegaven al papa i a mi, el gravat era molt dolent, molt dolent (!). (...) No era guàrdia civil, era pitjor. (riu) Carai!, no era prou dolent el gravat, era molt dolent el gravat».

Així doncs, cap a finals dels 40, mercat negre havia acabat al carrer, però no en l'àmbit privat. El mercat negre va seguir en les cases i espais privats.

Però, després d'haver estudiat el tema, Jordi Fossas confirma que:

“El grabado,” crec que us referiu, és, és una llegenda urbana. Era un guàrdia municipal, un guàrdia urbà, que li deien el gravat, perquè havia patit verola quan era jove i tenia la cara com amb les marques de la verola. Sembla ser que era un guàrdia urbà que tenia molt poca moral i anava per les botigues demanant un impost revolucionari, entre cometes, perquè poguessin treballar, pugessin treballar o obrir al públic els hi demanava diners a canvi. No hem sapigut mai el nom d'aquest, d'aquest personatge, és un dels grans misteris del Poblenou. Hi ha molta gent que en parla d'ell, hi ha molta gent que du que l'ha conegut però no et sabia dir el nom i cognoms d'aquest personatge. Però era temut. Era un senyor molt, molt temut. feia por, quan

---

45 Informació extreta del testimoni de Gabriel Monserrate, *op. cit.*

venia el gravat feia por. Sobretot per la gent que estava al mercat, els que venien a fora del mercat, que tenien parades d'aquestes que, no tant reglades com les de l'interior. Sempre els demanava diners o mercaderia a canvi de poder estar allà no denunciar-los.

6.5. Estratègies paral·leles a l'estraperlo per aconseguir menjar.

Qui no disposava de recursos per a pagar els béns que es comerciaven al mercat negre, a causa dels alts preus —més cars que els del racionament—, podia recórrer a l'alternativa de practicar l'intercanvi. També van ser temps d'alimentar-se a base de concentrats varis o de xiclets i condiments de tota mena per a disfressar els àpats i enganyar així la gana.

Els camps, per exemple, estaven vigilats per inspectors que s'encarregaven de fer-se càrrec de la collita. Però, encara i així *«muchas personas salían por las noches y se dedicaban a robar por los campos, porque era la única manera de poder comer»*.⁴⁶

Les germanes Ventura darrere de casa seva tenien uns camps i des de la galeria veien com la gent robava aliments. Elles sempre anaven a mirar i la seva mare sempre els hi deia: “fugiu d'aquí tafaneres”.

Altres veïns i veïnes del Poblenou, disposats a fer el que fos per tal d'aconseguir un bocí de pa, es posaven a les portes dels quarters i allà esperaven que els soldats llencessin les sobres dels seus "ranchos".

---

46 *Ibíd.*

Somorostro, 1950. (AHP)

6.6. Conseqüències: dures condicions alimentàries i vitals.

Les dures condicions de vida i la falta d'alimentació van provocar greus problemes de salut a la població. Les malalties més freqüents varen ser la tuberculosi, el tifus i la verola. Per aquesta raó el règim va iniciar una campanya per conscienciar a la població.

L'Auxilio Social va ser un organisme oficial del règim creat amb la finalitat principal d'assistir als més necessitats, acabar amb les malalties i difondre el nou model educatiu. L'any 1939, a la província de Barcelona, l'Auxilio Social va distribuir més d'un milió i mig d'àpats *“a niños y ancianos(...), donde les daban un poco de comida: un plato de farinetas, que les servía para calentarse un poco el estómago.”*⁴⁷ La seva formació anava destinada a les dones i era de caràcter religiosa i nacionalsindicalista⁴⁸.

---

47 *Ibíd.*

48 Nacionalsindicalista es el nom donat al conjunt de forces polítiques que participaren en l'aixecament de juliol de 1936, integrades posteriorment com al partit únic (Falange Española y de las JONS) i articulades dins una ideologia unitària.

L'Auxilio social va tenir més d'una seu al barri. Tal i com explica Jordi Fossas:

En va tindre varios, eh. Un era, un era a les Rambles, a les Rambles a la rodona on hi ha el Casino actual, allà hi havia hagut una. L'altra aquí al carrer Maria Aguiló, que em sembla que avui és el 35, que havia sigut una Cooperativa abans de les de la guerra i durant la guerra, també havia sigut una seu del Auxilio Social. I n'hi havien hagut altres, però no et sabia dir exactament on estaven. (intervenció) Bueno estava davant del casino, havia sigut, durant molts anys havia sigut una acadèmia, després havia sigut la seu d'un partit polític republicà. I aquest que et deia del Carrer Marià Aguiló, havien sigut els federals. Els federals era un partit polític que era del Pi i Margall (...), pues havien sigut els federals. Aquest és el nom que es coneix, fins i tot avui en dia, encara es coneix com els federals l'edifici. I aquest va ser un dels llocs ocupats, o expropiat per la Falange i és on hi havia l'Auxilio Social.

6.7. Conservació dels aliments.

El fet d'aconseguir aliments no fou l'únic problema, conservar-los va ser-ne un també. Quan no existia la nevera, la població va haver d'idear mètodes per conservar els aliments. Els que requerien altes temperatures es deixaven en zones on la neu i gel permetien cobrir-los. Clar que això no va passar al Poblenou, sinó que va tenir lloc als pobles de l'interior i nord de Catalunya. D'altres aliments que necessitaven la dessecació, se'ls hi eliminava l'aigua per mitjà de l'exposició al sol, la pressió o el fum. L'escassetat d'electrodomèstics o de recursos de conservació va motivar que algunes empreses es posessin mans a l'obra. Així, l'any 1945 es va fundar l'empresa Pequeñas Industrias Mecánico-Eléctricas Reunidas, (PIMER). On Gabriel Lluelles va acabar sent un dels més destacats dissenyadors d'electrodomèstics petits.

6.8. Millores a mitjans de segle.

A partir del 1951, les mesures impulsades pel nou govern van provocar un canvi en l'economia del país i això va provocar una millora en el comerç, amb les ajudes de productes nord-americans amb una invasió de missatges publicitaris sobre la felicitat en les condicions de vida dels ciutadans, en la desaparició de les llibretes de racionament i l'estraperlo. A poc a poc, la cuina de gas va anar substituint a la de carbó. Les escoles públiques van començar a rebre aliments. Va haver-hi un gran èxode rural i això va comportar l'augment demogràfic.

Sant Bernat Calbó, 1960. (AHP)

CONCLUSIONS

Protecció de menors, 1954. (AHP)

Després d'haver realitzat la recerca sobre com la fam de la postguerra va afectar la vida dels veïns i veïnes del Poblenou, hem pogut confirmar les nostres hipòtesis inicials.

En la primera hipòtesi afirmàvem que la fam va acabar sent, voluntàriament o involuntària, una estratègia més de control de la població. Durant la postguerra, efectivament, moltes van ser les represàlies que varen exercir "els vencedors" sobre "els vençuts" i molts també els mecanismes que utilitzava el nou ordre per imposar el silenci i doblegar les voluntats dels més humils. L'any 1939, amb la implantació de la cartilla de racionament, el règim disposava de totes les dades personals de tots els ciutadans del país: data de naixement, edat, sexe, posició que ocupava en la família, etc. D'aquesta manera va acabar tenint un registre de totes aquelles persones que van passar la postguerra a Espanya. Alhora, el sistema de racionament va implantar una rutina esquematitzada i igualitària per a tothom. Però el que es va imposar va ser l'escassetat i la manca generalitzada de tots els productes de primera necessitat. L'únic que compartia la població era una dieta poc variada i insuficient. Després d'haver analitzat la informació obtinguda de les entrevistes, hem arribat a la conclusió que el dia a dia de les famílies humils del Poblenou —un barri fonamentalment obrer— va caracteritzar-se pels in comptables esforços per tal d'aconseguir quelcom per endur-se a la boca, ja fos robat, de l'estraperlo o bé obtingut mitjançant l'intercanvi.

Aquesta situació, en canvi, no va ser aplicada a tot els súbdits espanyols. Una bona part d'aquells addictes al nou règim o persones properes a la Falange, no van patir, ni de bon tros, les dificultats que a l'hora d'accedir als aliments van viure "els vençuts". Encara més, van fer de la degradació dels "vençuts", un negoci.

La primera impressió respecte la fam va ser equívoca, ja que crèiem que havia estat utilitzada com a just càstig contra "els vençuts" per la seva desafecció. La lectura dels estudis d'historiadors competents en el tema, com Molinero i Ysàs, ens demostra que no va ser ben bé així. No va ser una estratègia buscada expressament. Al règim no li interessava tenir masses descontentes que provoquessin conflictes, sinó persones necessitades, dòcils i agraïdes a la mà que els alimentava. Cosa que, un cop haver acabat el treball, hem entès que no va passar, ja que, tots els testimonis entrevistats, així com les aportacions dels especialistes, afirmen que es va passar gana, que hi havia un gran descontentament, i no pas una societat agraïda o dòcil.

Les veïnes i els veïns varen haver de desplegar un seguit d'estratègies de supervivència, impensables en un període de pau i de benestar material: ajuda mútua, robatori, estraperlo i recurs a la beneficència. Hem pogut confirmar aquesta segona hipòtesi després de parlar amb els testimonis orals. Tot i que a l'iniciar la recerca pensàvem que no eren tantes les persones que van haver d'idear estratègies paral·leles al racionament per tal de poder sobreviure, hem arribat a la conclusió que no va ser així. El que ens expliquen la Mercè, en Josep, la Núria, la Rosa i la Milagros ens acaba confirmant allò que ja sospitàvem, que quan no es tenien suficients recursos per pagar el racionament o comprar al mercat negre calia trobar altres vies per aconseguir menjar en la "nova Espanya" de la Falange.

Després d'haver escoltat, pres nota i enregistrat totes les històries que ens han contat, i verificant-les amb els coneixements objectius d'especialistes en el tema, hem vist que molt pocs van ser els afortunats que no van necessitar ni l'intercanvi, ni els robatoris a camps aliens, ni el recurs al mercat il·legal, ni l'ajut d'entitats com l'Auxilio Social.

En relació a la tercera hipòtesi —"les dones i els infants van tenir un protagonisme important en l'obtenció d'aliments al marge dels circuits legals"— no hem pogut introduir-nos a fons en el tema ja que, encara que es tracta d'un aspecte molt interessant, no hem pogut aprofundir en aquesta vessant del treball. Així que, tot i que tenim coneixement que els infants i les dones varen tenir un paper crucial en la recerca d'aliment per a mantenir les famílies sanes i que gran part de les entrevistes han estat realitzades a persones que durant aquella època eren nens i nenes, deixem oberta aquesta línia d'investigació per tal d'indagar més, qui sap, en un futur no gaire llunyà.

Per finalitzar, com vam afirmar en la quarta hipòtesi, de tot plegat se n'ha parlat poc perquè es tracta d'un tema dolorós i traumàtic. Caldria afegir que la por, molts cops, va significar que alguns dels supervivents marxessin a la tomba amb centenars de records i vivències que mai ningú podrà saber. Per tant, en alguns casos, el sentiment de formar part "dels vençuts" ha pogut potenciar aquesta voluntat de silenci.

En relació a l'aspecte anterior, creiem que s'ha parlat bastant però el que realment no s'ha fet és conscienciar suficientment a la població. El segle XX va estar ple d'aberracions, de fets que van canviar el món en el que vivim ara. Però, si aquests fets —que són, ni més ni menys, la història i les bases de la societat actual— no són estudiats al detall, transmesos al detall i interpretats al detall per cada un dels integrants de la societat moderna, com es pot esperar posar punt final a les terribles històries que van haver de viure molts desafortunats?

Creiem que és essencial dur a terme treballs d'aquest tipus, que lluitin per desenterrar tot allò que s'ha amagat, tot allò que s'ha prohibit durant tants anys, per fer que mai no caigui

en l'oblit. Per això animem a trencar el silenci que omple a aquells que han patit el Franquisme durant tants anys. Som conscients que nosaltres només hem aportat un petit gra de sorra i que encara queden moltes preguntes sense resposta, per això esperem i desitgem que la nostra recerca obri les portes a noves investigacions. Perquè, a banda de confirmar en major o menor grau les hipòtesis plantejades, el nostre treball busca, sobretot, donar pas a nous interrogants.

El temps passa, i les històries que han teixit les persones que varen sobreviure al passat, s'apaguen. Són molt valuoses i si no posem esment en documentar-les, filmar-les i transcriure-les, mai no podrem reconstruir la història del nostre entorn més proper. Nosaltres hem viscut l'experiència de tractar amb cinc testimonis magnífics. Hem intentat donar forma als seus records a la llum dels coneixements històrics sobre el tema i hem arribat a unes conclusions que sabem que no són definitives, que poden ser matisades en recerques posteriors. Perquè s'ha de fomentar la recuperació de molts records que segueixen plens de pols i amagats entre les vivències de les persones. Encara queda molt on indagar, molt a descobrir i, sobretot, molta història per escriure.

ANNEXOS

:Carrer Espronceda, 1940. (AHP)

Arxiu Històric del Poblenou

Annex 1: Fitxes biogràfiques de les persones entrevistades i fitxes tècniques dels enregistraments.

MARIA ROSA VENTURA FERRER

Fitxa biogràfica

Nom i cognoms: Maria Rosa Ventura Ferrer.

Adreça: C/ Pere IV.

Lloc i data de naixement: Barcelona, 29/07/36.

Nombre de germans: una germana.

Lloc que ocupa entre els germans: petita.

Estudis i altres activitats de formació: bàsica.

Ocupacions laborals: anava a vendre a Santa Caterina.

Estat civil: viuda.

Nombre de fills: dos fills.

Fitxa tècnica

Títol del projecte: *Com teníem gana ens ho menjàvem tot...* (Treball de Recerca de Batxillerat).

Nom de l'entrevistat: Maria Rosa Ventura Ferrer.

Adreça: C/ Pere IV, 352.

Edat: 82 anys.

Data de naixement: 29/07/36.

Nom de l'entrevistadora: Carlota del Campo Gómez.

Entitat: : INS Salvador Espriu (Barcelona).

Dia: 10/10/18.

Lloc: Residència Jaume Batlle, carrer de Fernando Poo, 45, 08005.

Durada: 1h 20 min.

NÚRIA VENTURA FERRER

Fitxa biogràfica

Nom i cognoms: Núria Ventura Ferrer.

Adreça: C/Pere IV.

Lloc i data de naixement: Barcelona, 13/06/30.

Nombre de germans: una germana.

Lloc que ocupa entre els germans: gran.

Estudis i altres activitats de formació: bàsica.

Ocupacions laborals: treballava a casa fent confecció i també va ser cuinera.

Estat civil: viuda.

Nombre de fills: dos fills.

Religió: catòlica.

Fitxa tècnica

Títol del projecte: *Com teníem gana ens ho menjàvem tot...* (Treball de Recerca de Batxillerat).

Nom de l'entrevistada: Núria Ventura Ferrer.

Adreça: C/Pere IV, 352.

Edat: 88.

Data de naixement: 13/06/30.

Nom de l'entrevistadora: Carlota del Campo Gómez.

Entitat: : INS Salvador Espriu (Barcelona).

Dia: 10/10/18.

Lloc: Residència Jaume Batlle, carrer de Fernando Poo, 45, 08005.

Durada: 1h 20min.

JOSEP DACRUZ CASADEVALL

Fitxa biogràfica

Nom i cognoms: Josep Dacruz Casadevall.

Adreça: rambla del Poblenou 25.

Lloc i data de naixement: Barcelona, 9/03/1932.

Nombre de germans: un germà .

Lloc que ocupa entre els germans: petit.

Estudis i altres activitats de formació: carrera i professor mercantil.

Ocupacions laborals: administratiu a la Ford Motor Company.

Estat civil: casat.

Nombre de fills: dues filles.

Religió: catòlica.

Fitxa tècnica

Títol del projecte: *Com teníem gana, ens ho menjàvem tot...* (Treball de recerca de Batxillerat).

Nom de l'entrevistat: Josep Dacruz Casadevall.

Adreça: rambla del Poblenou 25.

Edat: 86.

Data de naixement: 9/03/1932

Nom de l'entrevistadora: Carlota del Campo Gómez.

Entitat: : INS Salvador Espriu (Barcelona).

Dia: 24/10/18.

Lloc: Residència Jaume Batlle, carrer de Fernando Poo, 45, 08005.

Durada: 59 min i 45 s.

MERCÈ GELIS REVATER

Fitxa biogràfica

Nom i cognoms: Mercè Gelis Revarter.

Adreça: C/taulat baixos cantonada amb C/ Topete.

Lloc i data de naixement: Barcelona, 19/ 03/ 1925.

Nombre de germans: un germà.

Lloc que ocupa entre els germans: la petita.

Estudis i altres activitats de formació: bàsica.

Ocupacions laborals: treballava a la Boqueria.

Estat civil: viuda.

Nombre de fills: un fill.

Fitxa tècnica

Títol del projecte: *Com teníem gana, ens ho menjàvem tot...* (Treball de recerca de Batxillerat).

Nom de l'entrevistada: Mercè Gelis Revarter.

Adreça: C/taulat 74 cantonada amb C/ Topete.

Edat: 93 anys.

Data de naixement: 19/03/1925.

Nom de l'entrevistadora: Carlota del Campo Gómez.

Entitat: INS Salvador Espriu (Barcelona).

Dia: 29/10/18.

Lloc: Residència Jaume Batlle, carrer de Fernando Poo, 45, 08005.

Durada: 1h 31 min 42 s.

MILAGROS PEÑA VILLANUEVA

Fitxa biogràfica

Nom i cognoms: Milagros Peña Villanueva.

Adreça: Taula 58.

Lloc i data de naixement: Nogueruelas, Terol . 24/10/36.

Nombre de germans: 4 germans de llet.

Estudis i altres activitats de formació: bàsica.

Ocupacions laborals: dependent a la plaça del Mercat de la Unió, Poblenou.

Estat civil: viuda.

Nombre de fills: 3.

Religió: no practicant.

Fitxa tècnica

Títol del projecte: *Com teníem gana, ens ho menjàvem tot...* (Treball de recerca de Batxillerat).

Nom de l'entrevistada: Milagros Peña Villa.

Adreça: Taula 58.

Telèfon: 932252060.

Edat: 82.

Data de naixement: 24/10/36.

Nom de l'entrevistadora: Anna Forcada Esteve.

Entitat: INS Salvador Espriu (Barcelona).

Dia: 4/11/2018.

Lloc: Carrer Taulat.

Durada: 21 min i 08 s.

Annex 2: Guió de les entrevistes per la recollida de testimonis orals.

1. Recorda el moment en què li van donar la *cartilla de racionament*?
2. Recorda com eren les *cartilles*? Tenien una mena de caselles o segells per a cada aliment? Eren individuals o familiars?
3. Cada quan s'anava a buscar el racionament? Cada dia, un cop a la setmana...?
4. On anava a comprar pa?
5. Quins eren els aliments més comuns, a part del pa? Hi havia algun dia que tocava alguna cosa diferent? Quin era el seu aliment o plat preferit?
6. De que estaven fetes les farinetes? Li agradaven?
7. *El pa, al principi, era de farina de blat, després va passar a ser de farina de blat de moro. Poc temps després el que donaven de racionament era d'unes arrels estranyes. Per últim la farina amb la que el feien era de guixes o tramussos. Aquest últim, quedava molt dur i gairebé no es podia menjar, no sabia a res. La gent el tolerava tan poc que fins i tot hi havia pels carrers, tirat pels terres.*⁴⁹ Recordes aquests canvis de racionament respecte el pa? De debó era tant dolent? Tens la imatge dels pans per terra?

---

⁴⁹ Informació extreta del document *El farcell de la postguerra*- Museu d 'Història a Catalunya. http://www.mhcat.cat/exposicions/exposicions_realitzades/el_farcell_de_la_postguerra

8. *Els forns estaven molt controlats, havien de complir unes normes molt estrictes perquè hi havia l'oportunitat d'estafar en el pes, qualitat o bé en la quantitat de farina o en la cuïta.* ⁵⁰Alguna vegada us van proporcionar algun producte en males condicions?
9. *Va ser una època de molt fam. Recorda menjar condiments de tota mena per disfressar els àpats, com per exemple menjar en pols, concentrats de tomàquet i d'ous, sals litíniques, o xiclets, entre altres?*
10. Recorda quin aliment, molt típic dels esmorzars s'anomenava popularment durant la postguerra civils o guàrdies civils?
11. Recorda que eren el "dia del plat únic" i "dia el dia sense postres"? Ens podria explicar en què consistien?
12. Molta gent va haver d'arreplegar el que trobava pels camps... Va haver de fer-ho alguna vegada o sap d'algú que ho hagués fet?
13. *Molta gent, principalment dones viatjaven, de les ciutats als camps per aconseguir qualsevol producte dels pagesos. Sap si cap familiar seu ho feia? Ha sentit parlar mai de l'anomenat "tren de l'estraperlo"?*

---

⁵⁰ Informació extreta del document *El farcell de la postguerra*- Museu d'Història a Catalunya. http://www.mhcat.cat/exposicions/exposicions_realitzades/el_farcell_de_la_postguerra

14. Com funcionava l'estraperlo? Saps d'on s'extreia el gènere? Fins on anava la gent per aconseguir menjar? Com el portaven fins a Barcelona després?
15. Als estraperlistes que eren enganxats per les autoritats, que els hi passava? Varen estar perseguits durant tota la postguerra o només als inicis? Tenien cap mena de tracte amb els policies locals?
16. En unes memòries escrites per una persona que va viure la postguerra al Poblenou hem llegit que els estraperlistes molts cops tornaven en tren a Barcelona i que durant el viatge havien d'amagar tots els "bultos", perquè mai se sabia quan podria aparèixer un policia i requisar tot el gènere. Fins i tot hi havia estraperlistes que pujaven als sostres dels tres i corrien per dalt. I a més d'un li va costar la vida. De fet, va haver un cas que va tenir molt ressò, sobretot al Poblenou. Coneix aquest cas o el d'algú altre que s'arrisqués molt per aconseguir menjar?
17. Segons el que hem llegit, al carrer Marià Aguiló, cantonada amb Joncar, hi havia molts estraperlistes. Allà podies trobar tota classe de menjar i totes les marques de tabac. Però es necessitava un sou molt elevat per a poder comprar. Recorda haver vist estraperlo en aquesta cruïlla de carrers o en cap altra?
18. El treballadors amb fills, a final de mes, rebien unes pessetes extres. Alguna vegada els pares us van sorprendre comprant cap menjar que no acostumàveu a tenir a casa?
19. Si esmentem "el Grabado", que li ve al cap? Recorda qui va ser i què significava? De vegades, per a espantar algú es deia: "*Si no t'estàs quiet avisaré "el Grabado"!*"

20. A part de l'estraperlo, hi havien altres maneres d'aconseguir menjar. Moltes persones s'esperaven a les portes dels quarters per a endur-se'n les sobres. D'altres, en gran part, infants i gent gran, tenien l'oportunitat d'anar a l'Asilo. Recorda cap quarter al barri? Recordes on estava l'Asilo?
21. A partir del 1950, en el seu àmbit familiar, es van notar canvis en les condicions de vida? Recordeu el dia que van eliminar les targetes de racionament?
22. Recorda com es conservaven els aliments, a casa seva?
23. Recorda si es posava sovint malalt/a, durant la postguerra? I els seus familiars i amics més propers? Que acostumaven a prendre per recuperar-se? On anaven a buscar els medicaments? Feien ús de la medicina natural? Anaveu al metge?
24. Recorda què era l'Auxilio Social i quina funció tenia? La seva família o algú conegut hi va haver d'acudir en alguna ocasió?

Annex 3. Transcripcions dels testimonis orals⁵¹.

Núria Ventura Ferrer i Maria Rosa Ventura Ferrer

[La cartilla de racionament]

Maria Rosa: Recordo que la meva mare anava sempre al carrer St Pere a buscar menjar i portava una targeta d'aquesta. La mare sempre portava farinetes (intervenció) pa negre que li dèiem nosaltres (intervenció). Perquè era com ara l'integral (...) Portava lo que podia perquè es allà on arribaven els miners (...)

(...) Amb la molla del pa esborràvem els segells.

Maria Rosa: Jo vull explicar una cosa que a mi m'ha quedat per tot lo que em queda de vida. Hi havien els bombardejos i la meva mare deia a ma germana que s'anava a treballar (intervenció) i com que no ens podia deixar amb ningú perquè els meus avis no volien, em posava entre mig dels matalassos, perquè així hem protegiria de les bombes.(plora)

[Què es menjava?]

Ous (intervenció) lo més senzill (intervenció) t'encanten perquè ara no et fa falta res (...) Menjàvem lo que venia (pollastre) gens, (peix) alguna vegada si. (...) com que teníem gana, ens ho fotíem tot. (El pa) no sempre no estava bé. Inclús hi havia dies que ens donaven el que quedava.

[La postguerra va ser una època molt dura]

---

51 Escriurem els mots seguint les normes ortogràfiques catalanes. No intentarem reproduir la forma de pronunciar els sons en el cas que la grafia de la paraula no reflecteixi bé la pronúncia de l'interlocutor. Tot el que es pronuncii en castellà ho marcarem utilitzant les "cometes". No utilitzarem les cometes amb cap altra finalitat. Es respectaran els barbarismes i les construccions gramaticals encara que siguin incorrectes.

Núria: Es molt difícil d'explicar. La mare treballava però anava a comprar. Com ho feia? No ho sé si era quan sentien les sirenes sortien de la fàbrica o com s'ho arreglaven, sempre portava menjar. El pare (era) a la guerra. La postguerra va ser molt negra perquè no hi havia de res. Si teníem alguna cosa que feia temps que no menjàvem, teníem l'avía de Sant Adrià que era la mare del meu pare, eh i aquella dona sempre procurava per nosaltres. Allà on sabia que hi havia una cosa anava a fer cua, no per ella, per nosaltres, i els que tenia a casa seva també. Era així.

[El Camp de la Bota]

No m'enrecordo però veia que s'emportaven perquè el meu avi com que vivíem junts sempre estava darrere dels vidres i jo que ho era de tafanera li dic: que fas avi. I em vaig posar al costat d'ell i vaig veure com s'emportaven homes a un camión al Camp de la Bota per afusellar-los.

(...)El pare va anar a buscar la llet per a mi a Sant Adrià i de tornada es va trobar a una veïna que li va preguntar: *“on vas Pere aquestes hores sola pel carrer?”* *“Vaig a veure si trobo al Pere que no ha vingut a casa i mira quina hora és”*. *«Doncs ves al tanto perquè n'han recollit a uns quants els porten al Camp de la Bota”*. Saps que era el Camp de la Bota? (Intervenció) i els afusellen. Tu diràs la meva mare es va esperar una mica i un cop el va veure sortir li va preguntar a uns d'aquells que anaven d'en Franco (intervenció) (...) Li va dir: «on vas?» diu cap a casa que porto llet per la meva filla que es petita i li va dir: *«bueno vale passa»*. D'aquesta manera la van deixar passar amb ell. Si no el meu pare hagués mort aquella nit (...) El meu pare l'havia anat a buscar a Sant Adrià, a casa la seva mare, i la va portar d'aquesta manera la llet. Ell comptava amb això.

[Els preus dels productes]

Jo sé que quan n'hi havien eren molt cars per això va sortir l'estraperlo. Una barra de pa, per dir alguna cosa, que jo tampoc m'enrecordo, podria costar deu pessetes. (...) L'estraperlo hi era a tot arreu

[Robatoris als camps, a la nit]

No, però com que darrere de casa, perquè al pis on vivíem hi havia la galeria que es al darrere, veiem a la gent com hi anava. «Fugiu d'aquí tafaneres» (intervenció).

[Els burots]

Nosaltres vivíem al carrer Pere IV anaven cap a St Adrià allà abans hi havia com un quartel que no era quartel ni res, i allà hi havia la guàrdia civil (...)

Hi havia gent però no eren ni guàrdies civils ni res, eren persones pagades que anaven donant voltes i quan veien una cosa ho apuntaven(...) Després també hi havia un cas que també s'en va parlar molt: vosaltres coneixeu l'església del Sagrat Cor? Pos enfronte hi havia les, una noia que tenia la d'això de fotografia i d'amagat ella amb el seu pare quan estaven tots a dormir fotografiava la fatxada perquè d'aquesta manera sortia el seu pare, quan van entrar aquells que mes val que no hi digui (intervenció) maricons (maricons i malparits) van entrar en aquelles (incompressible) i tota aquella gent que havien fotografiat casi tots els van pelar. És una cosa que no la pots oblidar (...)

El meu pare va morir, quan va venir de França tu dius de França jo no ho tinc tant clar, estava presoner, fos de França fos d'on fos doncs (...) va venir aquí i no es trobava bé tossia molt tossia molt i no es trobava bé i resulta que portava una tuberculosi i li venia d'allà, mal

alimentat pues mira lo primer de tot respòs lo principal era el repòs (...) el pulmó el que necessitat molt de tranquil·litat no es a base d'antibiòtics.(remeis naturals) Jo no m'enrecordo de veritat sé que a casa fèiem unes coses d'aquestes però si m'ho fessin fer no sabia de que anava (...)

[Una paraula per descriure la postguerra]

Núria: Por.

Maria Rosa: fàstic, tristor.

Josep Decruz Casadavall

Em dic Josep Decruz Casadavall. Vaig néixer al Poblenou, al carrer Tortellà número 23 3è, després vaig viure al carrer Curtidors 23 3è i tenia el treball a cinc minuts, era la Macosa allà on fabricaven vagons i cotxes de tren.

[Els bombardeigs]

Jo, vivia al carrer Curtidors número 23 i allà els avions anaven a bombardejar Can Girona, feien material de guerra, i van bombardejar i va caure una bomba al costat d'allà on vivia i va quedar el pis inutilitzat i el govern de la Generalitat d'en Companys, ens va dar un pis a davant de l'Hotel Ritz, a l'avinguda de les Corts Catalanes, em fa l'efecte que era el 631.

(...) Jo vaig estar vivint amb la meva mare durant la guerra, perquè venien a bombardejar i anaven a la estació de metro d'Urquinaona. I vam anar a un poble que es diu Espolla, fronterer amb França, és un a prop de Sant Climent Sescebes, allà on anaven a fer la mili.

Allà no venien els feixistes a bombardejar, estàvem perduts.

[Les cartilles de racionament]

Havies d'arrancar un paper cada vegada(...) uns cupons que hi havia a la llibreta.

(Producte que podia obtenir amb la targeta de racionament). Em fa l'efecte que arròs, em fa l'efecte, eh, no estic segur.

(Hi havia gent que feia trampes amb les cartilles de racionament?) No

(forns de pa). Al carrer Curtidors hi havia un i després hi havia aquí on visc ara també hi ha un abaix, si, hi havia bastant.

[Què hi havia per menjar?]

(Aliments que menjaven a part del pa) A part del pa, l'aigua (intervenció) sense aigua no pots viure (!) (intervenció) bueno arròs, arròs, mongetes, cigrons (intervenció) el meu pare anava a buscar pollastre a Vic.

A mi m'agradava molt l'arròs amb llet i ho menjava de tant en tant.

Jo no vaig menjar gaires farinetes. El meu pare anava a Valls a buscar menjar.

(canvis en el pa). No (males condicions). Que recordi no

(Dia del plat únic). Això em fa l'efecte que ho feien a l'Auxilio Social (intervenció) L'Auxilio Social eren els que no podien, eren molt pobres allà els donaven de menjar (intervenció) jo no hi havia anat mai (intervenció). Estava a la Rambla del Poblenou, estava o a la primer, a la segona, a la tercera rodona prop del casino.

[Estratègies de supervivència]

El meu pare anava a buscar "gènere" i la meva mare el venia. Anava a buscar "genero" a Valls i després el venia. El meu pare portava menjar mongetes, cigrons i altres coses. I després la meva mare ho venia. Ho venia a casa, a casa mateix. (intervenció) Sí, sí, la gent ja ho sabia. (...) Bastants dies venia gent a casa.

(...)La meva mare tenia unes balances, pesava lo que volien i després deia quan valien.

(...). Al barri hi havia varies persones que feien estraperlo. No només la meva mare i el meu pare. Hi havien varies. (...) Allà on vivia jo, a la meitat del carrer també hi havia una que en feia.

(...) A mi una vegada, mira si eren dolents, el meu pare tirava els paquets abans d'arribar a l'estació de França i nosaltres anàvem a la caseta del guarda barreres i quan tiraven els paquets els anàvem a collir-los i una vegada dos policies (...) mira que eren dolents aquests «tiparracos»!. Doncs em van dir: bueno xaval acompanyens a comissaria. I quan estàvem a meitat de camí del quarter, em van dir: « bueno xaval *dejanos esto y lárgate*». Em van robar aquells dos xoriços el menjar, aquell que portava jo.

Mercè Gelis

Jo sí que puc dir ben bé, d'aquí dels quatre cantons... de veritat, si(...). Jo sóc del Poblenou, segura, de veritat.

La meva cosina (Conchita) que es va quedar sense pare ni mare, van vindre a casa, viure a casa meva, perquè eren uns alts i baixos, molt antiga.(...)Ella, (la cosina Conchita), tenia targetes de racionament de més, ens donaven quatre o cinc.

A la meva cosina la van enxufar al carrer Mendizábal, a la cantonada del, del com se'n diu, allà on treballava ella, a l'Ajuntament és la part de radera hi ha una escala tota...quina por. i anava allà (la Conchita) i li donaven (les cartilles de racionament de més)...Treballava allà, en tenia targetes de racionament, i jo com a tonta me'n donaven quatre o cinc i anava als forns de per allà i anava amb una (incomprensible) d'allós del pa, que la mama va posar una beta i me'l portava poc a poc (...). La meva mestressa em deia: no em toquis cap cèntim. I jo dic: perquè vull? Perquè a mi m'agradaven molt els tebeos. (la mestressa) Jo te'ls pagaré, tu ves,

menja lo que vulguis i menja lo que vulguis . I dic, sí, quin menjar(!) jo porto l'escudella, o porto lo que porto i a vostè li agrada.

(...) allò era o llet o caldo, que ens portava la mama. I portava això per poder dinar, perquè jo no volia anar a casa. Plegava a les 10 de la plaça, tirava a les portes, no hi havien portes, a la Boqueria, no hi havien portes en aquell temps, (...)

(Anaves tu a buscar el racionament?) Claro! (amb qui anaves?) Sola! Amb qui vols que hi anés? Aiaiai... la mama entrava a treballar a l'Enric Ballester que era Can Saladrigas, entrava a les sis del matí i plegava a les dues, a les tres tornava a treballar i plegava a les set. On tenia que veure jo la mama? M'entens?

Jo podria agafar el peix que volia, no tenia la cara d'agafar llenguados ni re, (...) m'agradava el peix "aunque" sigui fred, vull dir "aunque" sigui calent, és bo, a mi tot m'agradava.

Mai! Això t'ho puc dir jo, no feia trampes, no feia trampes perquè era jo una cria i anava amb tota la cara al carrer Mendizábal, al carrer Boqueria, carrer del Call. Tot això hi havien forns, (riu) Al Portal de l'Àngel, al Portal de l'Àngel també hi havien.

Ella treballava...(incomprensible) aquí, aquí a la Generalitat, a l'Ajuntament i per entrar passaven per darrera i havia una escala molt negra, tot era fosc, aquells quadros (incomprensible), a l'Ajuntament. I anava allà jo i Conchita totes deien, ja està la nena aquí. Donem-li, donem-li, i em donaven cèntims. Jo no els volia els cèntims, jo volia menjar. (interrupció) A mi! Perquè els hi portes a elles el pa!

Cada dia, (interrupció), a buscar pa, sí dona(!). Si feia cua, no tanta com aquí al barri. Aquí al barri hi havia un , com se diu, un blau marí, un policia blau i era molt dolent, molt dolent. I a mi em pagava perquè jo vivia al carrer Taulat, a la vorera, i "enfrente" vivia, tot era taulat, la

fornera. I el meu papa els hi donava un plat d'arròs i estaven contentes, i a mi em donava el pa abans de l'hora. Jo anava a casa i teníem que estar al tanto.

Els del Franco, i jo no volia que allà el guàrdia ens podia pegar al cul i deia: "*tu tienes que hablar la lengua del imperio*"...sí,sí... I jo deia, pues jo no sé, no se parlar. I deia: "*tu hablarás como yo digo*". Però si vostè ho sap, jo no. Perquè volia que parlés en castellà i jo no sabia, jo no sabia parlar, encara ara no se.

"Pues" mira(!), ens donaven dos vegades, dos i dos, dos ous. No, un platet blans (...) amb un ou, saps que era un ou?, nata i a damunt allò, (incomprensible)un albercoc...un melocotó. (Les que treballaven amb la Conchita) cada dia que jo anava per allà em donaven cèntims perquè els hi portes per elles. A mi m'ho donaven i jo els hi portava amb una, com se diu això, una cosa molt gran blanca on posava tot a dintre. i em deia: té Conxita a nena, i després jo comprava l'*Aventurero*, la *Risa*, el *Patufet* i dos més. Cada vegada, pel dia que sortien jo els comprava (els tebeos).

Pa amb oli i sucre, no(!), el pa amb oli i sucre (interrupció) El pa, el pa era de blat de moro.

Ui! Patates, patates bullides amb all i oli que feia el papa o que feia jo. (incomprensible) Però l'allioli era allioli, ara avui et posen un plat de (incomprensible) i et diuen que és allioli i dic com pot dir si això és allioli! L'allioli és molt bo...(riu)

Alguna vegada i anava el papa aquí a Sant Adrià, que eren molt més barats, i en comprava un quilo, quilo i mig de bistecs i els feia a la brasa; perquè el meu germà i jo vam menjar molt de carn de cavall, de cavall (incomprensible). Ens la portàvem, anava jo o anava el papa.

(Les farinetes) Sí! Molt bones! Molt bones, sí, sí, amb cansalada. (Estaven fetes) De blat de moro. (...) Perquè el papa sabia cuinar molt bé. Si, eren molt bones les farinetes. Teníem un

tros de cansalada, les retallàvem , trèiem la mica d'allò que era dur, que era la pell. El passàvem per la paella i així era molt bo.

Lo que ens donaven i prou. Jo tenia tres o quatre targetes, que eren de la Conchita. Treia les targetes que em donava la Conchita i jo ho anava a buscar al carrer, el carrer aquest a la plaça Catalunya, no. La plaça dels Àngels aquí tampoc, lo m'enrecordo la plaça. Això és l'ajuntament i això la generalitat i aquí, no se si era l'avinguda de no se qui, d'alguns d'aquets homes, i aquí, aquests anaven a la Rambla. Doncs jo havia d'anar per allà i esperar que obrissin el tramvia perquè no obria fins les dotze o la una(...)

La mama anava amb el meu germà, el Ricardo, a anar "por ahí", als pobles de "por ahí", a buscar menjar. Jo anava amb el papa i el dia que vaig anar jo amb el papa, un dels dies que anava, que hi havia patates, a Vic(!), que les patates de Vic eren molt bones. Vam baixar del tren i van anar a veure a veure i amb això el papa va dir: "*espera't aquí, no, ja vindré jo*". Hi havien uns cercols d'aquell alambre que pinxa, que punxa tant, i es va colar ell i em va dir: ara passa tu, vaig passar jo. Allà hi havia un caminet que anava a la masia. Va dir: "*usted que quiere!?*", i va dir: "*que quiere, que vol ara aquest?*". El papa també era català. Va dir: "*què vol, senyor?*" (el papa). Miri si li pot donar un gotet d'aigua a la nena que té molt de fred i té gana. Allà tot eren uns camps plens d'allò vermell, jo tenia una olla a casa que era com això, i semblava que era això. (...) I allà, vam anar i ens van dir, que no que no, "que no tenia nada". i vam entrar una miqueta més: "*pués dejala que vaya a hacer pipí*". Amb això va sortir una dos, dos dones, tres dones i el gos de la casa amb una palangana, saps aquelles palanganes que hi ha que son de pedra i amb dibuixos, i allà tot ple de llet i la nena (ella mateixa, la Mercè) diu: "*mira papa, com veus que sí que en tenen de llet*".

Per no, menjar no, tota la vida n'hi ha hagut de gana! Però, jo anava molt bé, perquè el meu pare s'espavilava amb tot, de tot.

Bueno, esclar(!), (interrupció), perquè aquí que hi ha tot de camps, el papa anava, i la mama, a buscar com, les papates que quedaven. Les patates que deixaven, i posaven amb un tros de sac i ho portaven a casa i teníem menjar. Però nosaltres a robar no anàvem.

Anàvem amb el tren. Cap de suro, que vols que anéssim a peu? (riu) (interrupció: anàveu amb el tren de l'estraperlo?) Sí! Sí, si, anàvem tot el tren carregat (a l'arribar a l'estació) Mirar que no hi hagués cap guàrdia (riu), sinó ens ho llençava davant nostre. (Ho portàvem) amagat amb un sac tot de flors, com si fos una cosa bonica! En serio, havíem d'anar molt en cuidado.

L'oncle portava peix, anaven a pescar i feia una pila per cada un.

Ens ho prenien,. Jo plorava, plorava perquè amb lo que havíem passat... Eren dolents, eren dolents. La guàrdia civil i portaven unes mantes així, una fulla, i nosaltres jugàvem al alto, al un dos tres, un dos tres, i havies de córrer. I que ve la policia que ve la policia, i ens teníem que amagar. Perquè eren molt antipàtics.

Jo anava a l'ajuntament, i allà si que feia jo lo que feia. Al portal de l'àngel. Aquells carrers...

Jo ja em guanyava aquests esmorzars tant bons, de nata.

Sempre ens donaven una cosa ho altre. El pa no faltava mai.

A la rambla del Poblenou, veuràs que hi ha el Tio Che. El coneixeu? Bueno, pues, aquí, *enfrente*, hi ha un balcó blanc amb plantes i tot, és el primer col·legit que vaig anar. Que tenia dos anys, i el meu germà quatre. És (sóc) la primera nena que vaig entrar, els nenes tenien 17 o 18 anys. (...) La quinta del biberón. Dels nois que venien el col·legit, en van faltar molts, que van morir amb els 18 i 17 anys, a primera fila i en van atacar una colla. i després allà al riu, a l'Ebre, també en van matar a molts.

Li van dir (a la seva mare) diu: doncs tu no diguis res, espera't que t'ho diguin, i dic: haig d'esperar?, i diu la mama: espera't, jo et donaré el plat aquest, (incomprensible), i el marit d'aquesta senyora que ens va dir que feien aquests plats, venia a pescar a casa i va dir: noia, Pepeta, Pepeta, avisa perquè ara vindran aquells d'aquest plat i avisa que vagi la nena que li donaran un plat de menjar. Tota la vida m'enrecordaré, un plat d' arròs, patata i, i que més...(incomprensible). (En aquest fragment, la Mercè fa referència al Auxilio Social amb l'expressió de: aquells d'aquest plat)

Que venen, que venen(!), només, que venen, que venen (!). Ho amagaven tot, parlaven i feien com... que et diré una cosa que no ve d'aquí.

Quan fèiem cua pel pa amb la bossa, allò de goma, té pegaven, a mi em pegaven al cul amb allò. Perque no parlava en castellà, t'ho juro. Una vegada, que jo estava allà, i va venir aquell guàrdia que li deien el, era blau, era blau, no ho se. *Que viene el Que viene el blavo (azúl) que viene...*

El gravat! El gravat! "El grabado" no, el gravat! Era molt dolent també! Que ve el gravat, que ve el gravat! Era un policia, de guàrdia civil. Et pegaven, amb una bossa, amb una d'allò de goma que feia mal. (...) Si els hi plantaves cara, li pegaven al papa i a mi, el gravat era molt dolent, molt dolent (!). (...) No era guàrdia civil, era pitjor. (riu) Carai! no era prou dolent el gravat, era molt dolent el gravat.

Això era pa, el pa de xuscos, xuscos! Eren pans de xuscos i eren fets de (riu), de xusco. Un xusco era (riu), era molt dur, em sortia més a compte anar jo a Barcelona i era tou, (riu).

Jo tot això que passa aquí, que *ahi!* No m'agrada, aneu a la merda, perdoni. Que vol dir no m'agrada? Heu de menjar lo que tenim. Es que jo això no ho (incomprensible) això no potser,

jo he passat molta gana, eh! I m'agrada dinar i m'agrada sopar però, fer tant, tant, tant, no! Si no li agrada...

Tots anaven rere casa meva, perquè el papa quan anava al barco, i portava d'allò, pasta, aquella pasta petita, que a dintre hi havia carn, (incomprensible), tot això el papa ho donava, i fideus i cintis, la cinta també. És igual. Els hi donava a aquesta colla d'aquí al barri, que tenien nens i nenes. Sí que ho feia el papa. (interrupció) Ho donava el papa, a casa érem molt, com jo, (riu), som molt americans (interrupció): Que no ens dona vergonya donar...

Nevera? La primera cosa que va comprar el papa, petiteta, perquè comprava molt de menjar, anàvem dos cops a la rambla, a Barcelona, dos cops a la tenda, i portava, tot ho posava en una caixa amb gel i tot molt ben posat. El papa tenia això. Ho fèiem molt bé (...). Una nevera petita i doncs ell, al fer aquestes coses, com ara, l'anell era d'or (va vendre l'anell per tal de comprar la nevera), llavors va comprar una nevera amb un pis(...)

El papa volia que jo, quan plegués li comprés un diari (...)

No gràcies a Déu. El papa, ens donava a primera hora, un got de oli de feixa de bacallà, un per cada un, un pel Ricado i un per mi. I després, dos gots a la setmana, oli de resina, oli de resina (incomprensible), (riu). Per això, no quèiem mai, no estàvem malalts! Mira que menjàvem eh...

Guixes! Sí! No se n'ha vist més eh! Deien que aquestes, és comuna mongeta, però és rodona i groga, i sempre la mama ha dit que el meu cosí estava malalt de tantes guixes que havia menjat a la presó, no a la presó, a la mili, saps? Eren guixes, però jo aquí, al carrer no n'he vist mai, mongetes, cigrons, però això no.

(La postguerra) Que no torni, (...), no,no,no...

Milagros Peña Villanueva

Nosaltres, el meu pare i jo vivíem de rellogats a la casa...estaven en una habitació amb dret a quina.

Jo no la vaig recollir, lo que sí que recordo és d'anar a buscar el racionament un cop a la setmana. Jo havia baixat a buscar-lo, que ens donaven, no ens donaven, ens repartien pagant, un quart d'oli em sembla, que no sé si era cada setmana, algo d'arròs i poca cosa més. (...) Llenties, em fa l'efecte que també tocaven algun...no recordo si era cada setmana, que repartien algo cada setmana sí, que a lo millor una setmana era arròs i l'altre poder eren llenties, no sé si eren les dues coses el mateix dia o, o eren per setmanes.

Lo que podria replegar, perquè plat preferit, no hi havia cap. Jo tenia la sort que no tenia gaire gana, per què el menjar tampoc no abundava...(riu) és així mateix, clar!

(menjàveu peix o carn?) No, no, això s'havia d'anar a comprar el que tenia diners per anar-lo a buscar al mercat (interrupció). Jo havia anat a comprar al mercat per la mare de la Paquita. Em donava cèntims i anava a buscar llucet o barat, que era lo que, o sardina, que era lo més...lo més barato.

Normalment, feia el menjar el meu pare, perquè ell se l'enduia i ja el deixava fet.

Les farinetes no, no m'agradaven, però tampoc no havia menjat gaire. a mi m'agradaven més, que això ho havia menjat al poble diguéssim, eren gatxes, en deien, que eren de blat de moro. Allò sí que m'agradava, però les farinetes de blat no gaire. Que portaven? Pues re, perquè no

hi havia gaire cosa... el que podia, diguéssim, no ho sé si els hi posava algo, però es feien amb aigua, em fa a l'efecte i prou, i una mica d'oli.

Bueno, encara que fos dolent (el pa), per terra no es podia tirar perquè no hi havia res més, si no et menjaves allò, segons com, no hi havia de res, llavors, a la força i hi havia persona que li costava més que a un altre, i el de blat de moro, a mi no em desagradava del tot, no. El dels tramussos i guixes era més, per mi més dolent, més dolent. I el que podria, diguéssim, pues comprava una barreta d'estraperlo al forn. El meu pare em sembla que havia fet, alguna vegada, canvi, perquè a l'economat els hi, pagant diguéssim, però de tant en tant, els hi repartien xocolata, i doncs, em sembla que havia fet alguna vegada canvi al forn. (interrupció) Pues ell li devia donar la d'allò de xocolata, que a ell no li agradava i a mi no ho sé si m'agrada o no (riu) i doncs, m'agradava més poder el pa, i doncs li donava, bueno feien intercanvi amb una barreta de pa suposo o dues, no ho sé com era. Perquè jo això no havia anat, era el meu pare el que se'n cuidava. Asclar!, amb aquell temps tenir una d'allò de xocolata, era un.... (interrupció: era or no?) quasi.

Amb la guerra o després, això ja no ho se diguéssim, molta gent havien recollit algunes monedes, o tenien monedes de plata i van poder menjar algo a causa d'aquelles monedes que se les venien i els hi devien pagar bé.

Lo que repartien, diguéssim, era oli i arròs i així, que, que poder estava curcat, això poder sí, però asclar, això no eren males condicions en aquella època (incomprensible). Patates, poder, no sé si ens havien faltat, perquè el meu pare com que era empleat de la Renfe... (interrupció)

És que postres em sembla, que hi havia molts dies que no hi havia.

Si s'havia fet, ho feia el meu pare, perquè era el meu pare, era peó, però era empleat de la Renfe i doncs, no pagava el tren. Ell sí que havia anat a fora, suposo, a cases de pagès, o alguna cosa, a buscar algo de menjar, patates o així. (interrupció). No, no era estraperlo, era intercanvi, clar.

Jo de l'estraperlo, de lo que recordo, que això sí que ho vaig viure diguéssim, era d'anar senyores, més aviat eren, amb unes cistelles de vímet grans, amb panets, amb pa blanc diguéssim i la gent que podia, pues comprava. Sí, sí, anaven pel carrer. Però la majoria el miràvem, però no el podíem comprar.

Vivíem en un barri on jo veia que si venia el guàrdia apretàvem a córrer. Si les agafaven, jo això no ho sé, perquè no ho vaig viure. Al meu entorn no es feia estraperlo, perquè (riu) tampoc no teníem re per fer-lo.

La veritat és que tampoc no, no sortíem gaire diguéssim, era de casa al col·legit i del col·legit a casa i al forn que el tenia davant i poc més.

Pues era com un guàrdia suposo que es dedicava a anar darrere dels estraperlistes i doncs, lo que no sé quan, si els agafaven, lo que els hi feien, perquè a les hores a casa es comentava poc i el meu pare era un home de poques paraules. I jo, clar, tenia nou o deu anys, i amb els que tinc ara, potser ara també hi ha coses de les quals no recordo.

No (no tenia nevera). Hi havia pocs aliments per conservar (riu). Suposo, que si es podia, es devia anar a comprar al dia (interrupció), cada dia, cada dia, i doncs no hi havia... Perquè la nevera, jo la recordo però ja tenia quinze anys, quinze anys poder. Era, era de gel.

Diaris no, perquè no el compraven. Va haver uns anys que era per lo que la gent es comunicava d'uns amb altres. Que radio, en aquella època, tampoc no en teníem. Hi havia gent que poder sí, nosaltres no. Fins després, molt més tard, a casa la Paquita diguéssim, van aconseguir un, no ser com, diguéssim, que era amb auriculars (rius). Amb auriculars, que només podia escoltar una persona. Després, ja més endavant, que devia ser..., als cinquanta i pico, poder, a casa meva, la meva tia va ser a les hores, la germana del meu pare, que va comprar una ràdio, em sembla que devia ser, i a les hores (...) feien series i les escoltàvem.

No perquè, normalment la gent, es mirava d'arreglar amb lo que tenien (...) Sempre hi ha hagut bones persones, que tenien poca cosa i encara ho compartien, que nosaltres fins aquest extrem no vam arribar.

Annex 4: Transcripció de l'entrevista a Norberto Sinatra.

Fitxa tècnica

Títol del projecte: *Com teníem gana, ens ho menjàvem tot...* (Treball de recerca de Batxillerat).

Nom de l'entrevistat: Norberto Sinatra, impulsor i responsable del projecte Memòria Activa.

Nom de l'entrevistadora: Carlota del Campo Gómez.

Entitat: INS Salvador Espriu (Barcelona).

Dia: 12/11/18.

Lloc: Institut Salvador Espriu.

Durada: 1h 1 min i 38 s.

(...) Una guerra civil es un hecho traumático en la historia (...) a veces tiene que pasar una generación para que se dé a conocer. ¿Habéis estudiado los efectos de otras postguerras, a nivel europeo, a nivel latinoamericano, a nivel asiático? (...) Creo que esta visión ayuda muchas veces a darse cuenta que eso mismo pasa con mucha gente en el mundo. Muchos de los refugiados que vienen hoy en día están viviendo lo que vivieron quizás vuestros bisabuelos o abuelos (...)

Una posguerra muestra toda una problemática que muchas veces es ocasionada por intereses económicos y esto no hemos de perderlo nunca de vista. A veces tengo la sensación que nos quedamos en lo anecdótico (¡Ai, que mal lo pasamos...!) que no se estudia en profundidad que esas causas tienen un antes, un mediante i un después. (...) Otras dictaduras son tan parecidas y crueles como las que hubo aquí, la única diferencia en España es que fueron cuarenta años, y hay países que llevan cien años de dictadura i no se van a ir por lo visto

porque se van sucediendo de padres a hijos i de familiares en familiares y estudiar eso también ayuda a entender el presente. Los que sufren son el pueblo y los que ganan son los que venden las armas i los que las producen. I los que de alguna manera se enriquecen con que haya una situación determinada. Estudiar quiénes son esas personas i como funcionan sí es interesante para entender el porqué. La guerra siempre ha sido un negocio desde el comienzo de la humanidad, entonces entender por qué y para qué y qué intereses había en aquel momento es entrar en profundidad.

Yo admiro realmente los escritores ingleses que han escrito sobre el tema porque tienen esa visión tan profunda. [Referint-se a Paul Preston] Él hablaba del Holocausto español... Se habla del Holocausto alemán, de la matanza de los judíos en Alemania, pero no se habla del holocausto que pasó aquí. Lamentablemente los alemanes eran tan rigurosos y lo tenían todo tan prácticamente controlado —al que mataban, al que torturaban i al que mataban en la cámara de gas—; aquí se hizo a mansalva. Las víctimas están todavía bajo las cunetas, no se puede probar todavía la cantidad de gente que hubo, aquí hubo un holocausto a la vista de todo el mundo, sin necesidad de ocultarlo. En todos los pueblos perdidos de España, incluso aquí —en el Campo de la Bota— la gente sabía que fusilaban a las personas precisamente por el tiro de gracia. Lo que cuentan es que ellos no vieron directamente el fusilamiento, lo que sí escuchaban era el tiro de gracia i eso lo escribía cada uno en su pared con un palillo i sabían aproximadamente las personas que habían fusilado ese día.

Había un señor, Antonio, que comentaba que ellos iban a jugar a un lago de color rosa. Ese lago de color rosa estaba lleno de sangre. Para ellos era un lago de color rosa, era divertido. (...) Otra persona que estuvo en Cabra, que es un pueblo de Córdoba, donde hubo una matanza, explica que por las acequias corría sangre, porque mataban a 20, 30, 40 personas por día. I el lo recuerda (...) Sería un niño, no tendría ni cuatro años, pero recuerda que veía el agua de color rosa, i eso no se le olvida nunca, i eso que pasó en la plaza del pueblo fue un

holocausto en toda regla(...) Nunca es suficiente, porque si fuera suficiente no pasaría lo que está pasando.(...)

Cuando hay un hecho traumático en una sociedad, y eso pasa en algunas familias, si hay algo traumático que es tan traumático que no se puede hablar sobre el tema, si que pasa una generación. Cuando en una guerra civil hubo tanta represión durante tantos años para que la gente no hablara, mucha gente se llevó ese secreto a la tumba y entonces los hijos, que en este caso serian vuestros padres saben muy poco al respecto y sobretodo si fueron los represaliados, los que no tuvieron la oportunidad de vivir en paz. Entonces creo que eso cuesta i costará. Mucha gente a la cual he entrevistado sabe de cosas de su familia porque un amigo de su padre que quedó vivo fue el que se las contó. (...) Es tan fuerte el hecho traumático que un padre o una madre no tienen la capacidad suficiente para contarle a un hijo por más grande que sea ya (...) Cuando no hay un reconocimiento de la sociedad ante ese dolor quedas bloqueado como víctima (...)Alemania pidió perdón por todo lo que pasó en el campo de concentración, lo hizo oficialmente, tiene un museo en Berlín (...) a partir de ese momento la gente puede aflojar y empezar a contar(...)

(...) Un hecho traumático no es fácil de contar(...) No han podido contar nada hasta el día que cuatro o cinco abuelas nos hemos puesto a hablar y de repente a nivel colectivo creo que es importante recordar. Porque a nivel individual tiene que haber una relación muy estrecha o de extrema confianza para que una persona pueda contarte algo. (...) como formador de esas personas había un momento que tenía un programa para hacer i este programa quedaba fuera precisamente porque lo que estaban contando era una cosa muy simple pero luego había algo doloroso y a nivel grupal tienen más disposición a contar cosas y a reconocer cómo lo pasó mal uno y como lo paso mal otro. Muchas personas me sorprende porque vivieron en un globo y me sorprende porque me dicen:” yo no sé donde estaba porque jo esto no lo viví nunca”.Y es verdad probablemente estaban tan protegidos en una familia que no tenía

ningún problema con el régimen, y hacían las cosas bien como se hacían en aquel momento, entonces esa persona nació en un burbuja y cuando ja es mayor se entera de estas sucias historias y dice “ostras”, se siente mal. Pero es importante también eso porque al fin y al cabo los que han sobrevivido a todo esto tienen esta necesidad de contar jo creo que es una cosa curiosa (...) quizás es un tema muy trivial que puede ser la moda o la que pasaba en la tele pero detrás hay una historia que se está contando y muchas veces no tenemos la capacidad de decir:” pero cuéntame una poquito más de esto”. Cuando empiezas a tirar del hilo hay muchas historias y a veces hay momentos que uno tiene que aprender a saber escuchar, estar con una escucha más activa y así la gente se abre más a nivel colectivo (...)

Creo que es incómodo para la familia o la persona que tuvo familia de represaliado. Esto creo que es un tema delicado porque todavía estas personas no tienen voz. Tienen una voz un poco amagada, un poco escondida (...) Cuando hay alguien que es un poco de derechas y se pone un poco rígido. a mí me ha pasado también y tener que decirle: ”dese una vuelta por ahí y luego vuelva de aquí media hora. Es interesante también escuchar la otra parte, lo que me encanta con los ingleses es que ellos escuchan todas las partes y luego lo ponen sobre la mesa. Porque si hay historias de franquistas a nivel histórico interesante, ellos tienen su visión de la historia. Si era interesante saber cómo se movían, cual era el patrón que los regía, para llegar a hacer las atrocidades que hicieron. En Argentina esta la ley de obediencia de vida. Ellos tenían que obedecer si no como militar iban al paredón también. Pero hay un tema que es hasta qué punto puedes permitir una violación, hasta que punto puedes permitir un abuso de poder (...). Un militar tiene un código ético, hasta qué punto rompes este código ético y cual es la línea entre el bien y el mal. Hay casos de mucha gente que era completamente contraria a lo que les decían. Hay una señora del “Pueblo Nuevo” que tenía un vecino que era guardia civil i que le avisaban cada vez al padre, que era rojo, cuando tenía

que esconderse o que eran solidarios a pesar que eran guardias civiles. La gente tenia ciertos principios y muchas veces era muy interesante.

(...)Tengo una anécdota de una señora del “Pueblo Nuevo” que tenía un pretendiente el cual no le interesaba ese pretendiente. Rondaba a través de ella y al final ella decide casarse con otro hombre. Cuando se casa y tiene la primera hija que es la señora esta que he entrevistado. Este hombre las denuncia por rojos. Su madre, ella, la niña y el padre a la cárcel. El padre acaba fusilado y la mujer acabó en la cárcel. Osea, la mujer que yo entrevisté entra en la cárcel con muy pocos años con la madre y sale con doce años. Entra a la cárcel de las Cortes y luego se van a otra cárcel al norte de España. Las anécdotas que cuenta esta mujer son para tirarse de los pelos. Se crió en una cárcel, vivió su infancia en una cárcel de mujeres. Simplemente por el hecho que a la madre no le gustaba un tío y el tío la señaló con el dedo y terminó pagando el pato toda la familia. De esos casos había muchísimos, eran gente que no estaban ni siquiera en política sino que eran trabajadores (...)

(...) A pesar de la tragedia hay mucha solidaridad entre las personas. Sí, sí se han jugado casi la vida porque en una dictadura tú te juegas la vida (...)

La memoria histórica tiene que ver con una ley que se aprobó y en realidad es yo creo que es lo que pide la sociedad, una sociedad que pasó una guerra y para que salga a la luz una parte de la verdad de los vencidos, y creo que para mi es eso. (...) Una de las cosas sería hacer la exhumación de cadáveres en lugares donde hubo fusilados. Creo que eso es primordial para que pueda haber al menos una paz con los que han tenido familiares represaliados. Y el tema de la memoria oral tiene que ver con, no solamente con un hecho traumático, sino también con otras facetas. La memoria oral tiene una faceta de todo lo que es las tradiciones, las costumbres, el modo de ver la vida, a parte de lo que es un hecho traumático como es la guerra civil, es una fuente oral de historia porque está contando no solo una historia puntual

en el tiempo sino todas unas facetas que tiene la historia escrita y muchas veces esa historia escrita está hecha por quienes han ganado (...)

Era un tema delicado, el estraperlo, porque en realidad era un contrabando a secas. I tenías que ser lo suficientemente espabilado y tener lo suficientes contactos para moverlo. Algunas tuvieron que prostituirse para comer.

(...)

Miseria y desesperación.

Annex 5: Transcripció de l'entrevista a Jordi Fossas.

Fitxa tècnica

Títol del projecte: *Com teníem gana, ens ho menjàvem tot...* (Treball de recerca de Batxillerat).

Nom de l'entrevistat: Jordi Fossas, president de l'Arxiu Històric del Poblenou.

Nom de l'entrevistadora: Carlota del Campo Gómez.

Entitat: INS Salvador Espriu (Barcelona).

Dia: 24/11/18.

Lloc: Arxiu Històric del Poblenou.

Durada: 14 min 36 s.

Se n'ha parlat força, se n'ha parlat molt. El que passa és que tot moment crític i què és dolent per la gent i que té mala memòria, tendim a oblidar-ho i mai, mai en parlem prou d'aquesta època de la postguerra espanyola, i la Guerra Civil espanyola. Tot i així, està força ben documentada.

És, és difícil, perquè l'estraperlo es bellugava d'un lloc a l'altre. Però, hi havien dos llocs que eren molt importants. Era prop del tren. Un era la Plaça de les Glòries, el que avui és la Plaça de les Glòries. Quan els trens arriben, abans d'entrar a Barcelona, la gent llençava els paquets per les finestres i hi havien qui els recollien. Era més un lloc que, més que de venda, era el lloc a on es feia el pas dels paquets que venien del camp a la ciutat. L'altre era prop de l'estació del Poblenou. Una via de ferrocarril és fonamentalment on es feia aquest comerç.

Jo te'n diria un, el que passa és que no estic segur del tot al 100%, però diria que *El Sortidor*, que és el forn del Sortidor, que estava a la rodona on hi ha el Tio Ché, què és a les Rambles (inacabat). Aquest és un forn que va seguir després de la guerra venent el pa amb els cupons

de racionament. Però no et diria que estic segur a 100%. Però, “vamos”, seria molt probable que estigués obert.

De fet, la postguerra va ser molt dura. La manera de la gent d'obtenir aliment, perquè el que fonamentalment es comprava a l'estraperlo era l'aliment, podia arribar fins a qualsevol poble de l'interior de Catalunya. Vull dir, de fet, qualsevol que tingués parents al camp, o que tingués, no ho sé, fins i tot al Pirineu...(inacabada), jo recordo que la família de la meva dona anaven fins a Bellver de Cerdanya, Bellver de Cerdanya està tocant a la frontera francesa. Tenien coneguts que tenien granges i podrien fer un viatge, doncs de 200 quilòmetres fàcilment, per aconseguir ous o aconseguir altres comptes de bàsics com la “mantequilla” o, fins i tot, les gallines o els pollastres. Fins i tot per la fusta, la fusta per encendre la llar. Podien fer 200 quilòmetres fàcilment.

Bueno, la cartilla de racionament és, ja acabada la guerra, just acabada la guerra amb els vencedors; introdueixen lo que és la cartilla de racionament per comprar qualsevol cosa. Nosaltres vam publicar una revista on parlavem de la Guerra Civil al barri, i hi ha fins i tot pel carbó. De fet va ser, tan punt acabar la Guerra Civil, però això era pels vençuts eh(!). Als vencedors no els hi calia la cartilla de racionament(!). Hi havien cartilles que anaven molt buscades com la del tabac. El tabac era un tema que, en aquella època, de fumadors n'hi havien molts i les cartilles del tabac, tot i que no era una cosa de primera necessitat, eren buscadíssimes. Era potser lo més buscat del racionament. Estava mirant una... Una és el del tabac: (llegeix textualment) “*tarjeta de fumador*”, que anava per setmanes. Una altra era, això, una carboneria del carrer Marià Aguiló, de carbó vegetal, per dir-ho d'aquesta manera. Aquí una altre que diu de comerçios,(llegeix textualment) “*que dará a abastecerse de, i diu: aceite, arróz, azúcar, bacalao, café, carne, legumbres secas, legumbres cocidas y pan*”; que són diferents comerços del barri. En la mateixa cartilla estaven tots aquells aliments que es consideraven bàsics. Era moneda de canvi, el tabac (...).Fins i tot, tenia tothom cartilla de

racionament del tabac. (La) gent que no era fumadora, utilitzaven els paquets de tabac per canviar-ho per altres tipus d'aliments, sigui sucre, sigui oli... Clar, era una moneda de canvi en un moment on els diners corrien molt pocs diners, realment. (...) Les cartilles de fumador eren exclusivament per homes i aquesta que hi ha aquí, justament, era del meu sogre, *eh(!)*, Miguel Pastor Molins (...).

(La seu del Auxilio Social) En va tindre diversos, eh. Un era, un era a les Rambles, a les Rambles a la rodona on hi ha el Casino actual, allà hi havia hagut una. L'altra aquí al carrer Maria Aguiló, que em sembla que avui és el 35, que havia sigut una Cooperativa abans de les de la guerra i durant la guerra, també havia sigut una seu del Auxilio Social. I n'hi havia hagut altres, però no et sabia dir exactament on estaven. Estava davant del casino; durant molts anys havia sigut una acadèmia, després havia sigut la seu d'un partit polític republicà. I aquest que et deia del Carrer Marià Aguiló, havien sigut els federals. Els federals era un partit polític que era del Pi i Margall (...), pues havien sigut els federals. Aquest és el nom que es coneix, fins i tot avui en dia, encara es coneix com «els federals», l'edifici. I aquest va ser un dels llocs ocupats o expropiats per la Falange i és on hi havia l'Auxilio Social.

El dia del plat únic, era un invent perquè tothom pogués menjar al menys un dia, de manera calent, i de fet era una, una espècie d'adoctrinament. Era el dia on l'Estat es mostrava generós amb la gent, amb els vençuts. Era un dia que, que intentava demostrar lo bo que era el nou govern. De fet era una cosa de dir, aquest dia és el dia on tots podem menjar, encara que sigui, un plat únic, no (?). Una mica aquesta és la idea del dia.

Els burots van durar fins als anys seixanta pràcticament i els burots eren una espècie d'aduana que es cobrava un impost per aquelles mercaderies que entraven a Barcelona. Això venia de l'edat mitjana fins i tot. Al Poblenou hi havia dos llocs bàsics, un era al carrer Pere IV amb Rambla Prim, lo que és avui Rambla Prim, que era la riera d'Horta, que això és tot lo que venia des del Besòs, lo que entrava pel Besòs. I l'altre estava a l'avinguda Icària, prop del

cementeri del Poblenou que és tot lo que sortia de la ciutat de Barcelona. Tant lo que sortia com lo que entrava, tenia un impost i això eren els burots.

“El Grabado” (...) és una llegenda urbana. Era un guàrdia municipal, un guàrdia urbà, que li deien “el gravat”, perquè havia patit verola quan era jove i tenia la cara amb les marques de la verola. Sembla ser que era un guàrdia urbà que tenia molt poca moral i anava per les botigues demanant un impost revolucionari, entre cometes, perquè poguessin treballar o obrir al públic els hi demanava diners a canvi. No hem sapigut mai el nom d’aquest personatge, és un dels grans misteris del Poblenou. Hi ha molta gent que en parla d’ell, hi ha molta gent que diu que l’ha conegut però no et sabia dir el nom i cognoms d’aquest personatge. Però era temut. Era un senyor molt, molt temut. feia por, quan “venia el gravat” feia por. Sobretot per la gent que estava al mercat, els que venien a fora del mercat, que tenien parades d’aquestes que, no tant reglades com les de l’interior. Sempre els demanava diners o mercaderia a canvi de poder estar allà i no denunciar-los.

(...) Quan va acabar la Guerra Civil, aquí, al Camp de la Bota, al Poblenou, s’afussellaven molta gent, és una cosa que ha estat oblidada i poc recordada. Això sí que és una cosa menys, menys recordada que el que havia estat el racionament. Per exemple, el primer any, l’any després d’acabar la guerra Civil, es van afusellar més de 300 persones al Campo de la Bota. Quan dius un numero, no és important però quan, fa poc hem tingut un document, que aquestes persones tenen noms i cognoms. No és qualsevol. Hi ha un noi de 19 anys, que ja em pots dir que havia fet perquè l’afusellessin. Hi ha més de 12 dones, també. I cada un surt amb el seu nom i cognom, surt amb la seva professió, entre ells hi ha un drapaire, i surt en català, em diràs tu també que haurà fet; els noms dels pares i, fins i tot com els enterraven. És colpidor, eh, és colpidor i d’això si que se n’ha parlat poc. Sembla que això ha passat completament desapercebut. Això va durar fins els anys 50, els afusellaments. Eren diaris. Hi

havia dies de 15 persones. i jo crec que això, més que una anècdota, és una realitat. I aquesta crec que s'hauria de recordar-la, però amb nom i cognoms.

Per a resumir-ho la postguerra va ser patiment(!) i por(!).

BIBLIOGRAFIA I ALTRES FONTS

Font 32: Barri Icària, 1950.

Bibliografia

Associació per l'Arxiu Històric del Poblenou
Tal com érem. Memòria gràfica del Poblenou
Barcelona, 1994.

Associació per l'Arxiu Històric del Poblenou: Arranz, M. - Camps, N. - Guiral, C. -
Gutiérrez, A. - Huertas, JM. - Luque, JC. - Montaner, J. - Nebot, R - Ripoll, X.
El Poblenou: 150 anys d'Història.
Barcelona, 1992 (1991)

CENARRO, Ángela
Los niños del Auxilio Social
Madrid: Espasa Calpe, 2009.

DE ANDRÉS CREUS, Laura (amb Pròleg de Paul Preston)
El preu de la Fam. L'estraperlo a la Catalunya de la Postguerra
Badalona: ARA Llibres, SL, 2010.

FOSSAS, Jordi i LUQUE, Joan Carles.
Poblenou desaparegut.
El Papiol: Editorial Efadós, 2015.

GARCÍA SEBASTIÁN, M - GATELL ARIMONT, C - RISQUES CORBELLA, M.
Història batxillerat
Barcelona: Vicens Vives, 2016

HUERTAS, Josep M. i HUERTAS, Guillem.
La Barcelona d'Ahir. La ciutat desapareguda.
Barcelona, Angle Editorial, 2015.

HUERTAS, Josep M.
La gent i els barris de Sant Martí.
Barcelona: Imatge i Serveis Editorials, 2009 (2001).

MIR i CURCÓ, Conxita.

“La repressió política als països catalans”,

Catalan Historical Review, 1.

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2008, pp. 269-281.

MOLINERO, Carme - YSÀS, Pere.

“El malestar popular por las condiciones de vida ¿Un problema político para el régimen franquista?”

Ayer, 52 (2003), pp. 255-280.

SALLÉS, N. - LÓPEZ, J.M.

Les fosses de la memòria. Perquè cal desenterrar la història?

El Prat de Llobregat: Rúbrica editorial, 2007.

SOLÉ I SABATÉ, J. MARIA.

La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953.

Barcelona: Edicions 62, 1985.

Fonts a Internet

Arxiu Històric del Poblenou (web)- El Franquisme

Lloc Web: <http://www.arxiuhistoricpoblenou.cat/historia-del-poblenou/>

TEMA 12 - El régimen franquista (I) (1939-1959)

Lloc Web: <https://www.youtube.com/watch?v=NXQMYZaB9Qg&t=898s>

Testimonis de postguerra a "El Matí de Catalunya Ràdio"

Lloc Web: <https://www.youtube.com/watch?v=1mWoceAIHg8>

La posguerra, el hambre y el estraperlo- Testimoni de Gabriel Monserrate

Lloc Web: http://www.bcn.cat/biblioteques/docs/vivencies_ramonalos_gabrielm..pdf

El Farcell de la Postguerra- Museu d'història de Catalunya

http://www.mhcat.cat/exposicions/exposicions_realitzades/el_farcell_de_la_postguerra

La Hemeroteca de la Vanguardia:

Edició del viernes, 10 mayo 1940, página 5

<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1940/05/10/pagina-5/33115661/pdf.html>

Edició del viernes, 22 noviembre 1940, página 3

<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1940/11/22/pagina-3/33119275/pdf.html>

Edició del sábado, 27 septiembre 1941, página 4

<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1941/09/27/pagina-4/33106200/pdf.html>

Edició del sábado, 05 junio 1943, página 1

<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1943/06/05/pagina-1/33104665/pdf.html>

Edició del viernes, 03 diciembre 1943, página 10

<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1943/12/03/pagina-10/33111450/pdf.html>

Edició del martes, 24 julio 1945, página 11

<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1945/07/24/pagina-11/33085447/pdf.html>

Criteris de transcripció (versió 02)

http://www.ddgi.cat/historiarural/masovers/centre_criteris_transcripcio.htm

Fotografies

Totes les fotografies que conté aquest treball han estat extretes del fons fotogràfic de l'Arxiu Històric del Poblenou:

<http://www.arxiuhistoricpoblenou.cat/fotografies/>

Signatures de les fonts de les il·lustracions:

AHP (Arxiu Històric del Poblenou)

MHC (Museu d'Història de Catalunya)

